

MARTHA C. NUSSBAUM (1947-)

Breus dades biogràfiques

Martha Craven Nussbaum va néixer l'any 1947 a Nova York. Va estudiar teatre i llengües clàssiques a la Universitat de Nova York, i l'any 1975 es va doctorar en Filologia Clàssica a la Universitat de Harvard. Ha estat professora de Filosofia i Llengües Clàssiques a les universitats de Harvard, Brown, Oxford i Chicago.

La seva obra rep les influències de la filosofia ètica i política dels principals pensadors grecs i romans (Sòcrates, Plató, Aristòtil, Epicur i Lucreci), de Kant, de Marx i del liberalisme d'Adam Smith, John Stuart Mill i John Rawls.

En els anys vuitanta del segle passat va començar a treballar, conjuntament, amb l'economista indi Amartya Sen (1933), el qual va rebre el premi Nobel d'economia l'any 1998. Amb ell va formular el concepte de les **capacitats** aplicat, des d'un punt de vista **ètic i polític**, al **desenvolupament humà**. A través d'aquest economista va entrar en contacte amb el pensament de Rabindranath Tagore, de B. R. Ambedkar i de Mohandas Gandhi.

La seva filosofia ha reflexionat sobre diverses qüestions referents a **l'ètica, la política i el dret** com ara aquestes: les definicions del bé, la justícia, la igualtat i la llibertat; els drets de les dones, les minories i els animals; la ciutadania, el multiculturalisme i el pluralisme; el gènere i l'orientació sexual; l'envelliment i les cures; la incidència de les emocions en la política i la importància de l'estudi de les humanitats incloent-hi la importància de la literatura i la música per a l'ètica.

Nussbaum ha col·laborat amb diverses institucions de renom. Ha acompanyat l'Institut Mundial de Recerques d'Economia del Desenvolupament (Hèlsinki, Finlàndia) —que depèn de les Nacions Unides—, ha presidit el Comitè per a la Cooperació Internacional i el Comitè per a la Situació de la Dona —tots dos de l'Associació Americana de Filosofia—; i va ser membre del Consell de l'Acadèmia Americana de les Arts i les Ciències i de la Unió del Consell Americà de Societats d'Estudi.

Ha estat nomenada doctora honoris causa per més de seixanta-nou universitats dels Estats Units, Àsia, Àfrica, Europa i Sud-amèrica, i ha rebut múltiples premis internacionals com ara el Premi Princesa d'Astúries 2012 de Ciències Socials, el Premi Kyoto 2016 a Arts i Filosofia, el Premi Berggruen 2018, el Premi Holberg 2021 i el Premi Balzan 2022.

Context històric i filosòfic

L'últim terç del segle xx i els inicis del segle xxi han estat marcats per dos fets fonamentals. En primer lloc, la **caiguda del mur de Berlín** l'any 1989 amb la fi de la guerra freda i de la divisió del món en dos grans blocs polítics enfrontats (el capitalista i el comunista). La desaparició del que havia estat la Unió Soviètica va crear un buit ideològic que ràpidament va ser ocupat per un **neoliberalisme econòmic** global, de caire marcadament **conservador**, que va propugnar la **reducció de l'Estat** a la seva expressió mínima (amb el corresponent afebliment de l'estat del benestar als països europeus occidentals), la **desregulació dels mercats** el més àmplia possible (que afavorida i impulsada per la globalització econòmica ha fet augmentar, encara més, la desigualtat entre pobres i rics) i la defensa d'un **individualisme radical** (cada persona, en competència amb la resta i amb els mitjans de què disposa, ha de buscar-se la vida per si mateixa sense l'ajut de cap xarxa de solidaritat comunitària o estatal).

El segon fet clau d'aquest període ha estat el ràpid i intensiu desenvolupament de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (NTIC) basades en l'aparició d'internet, la telefonia mòbil i les xarxes globals —cosa que ha provocat una acceleració del **procés de globalització** econòmica i cultural— i l'inici de l'**era digital**. Dos elements bàsics d'aquesta era digital són la **nova economia** i l'emergència de les **xarxes socials**, que han tingut —com a conseqüència, respectivament— una **precarització** de les **condicions laborals i de la vida** d'una gran part de la població, i la difusió massiva de **notícies falses**, com també l'augment exponencial de la **manipulació política i el populisme**.

En el **pla filosòfic**, dels corrents iniciats en el segle xx, continuen, amb una certa força, l'**estructuralisme**, la **filosofia analítica** i la **teoria social** de l'Escola de Frankfurt. La reflexió filosòfica, que ha continuat girant a l'entorn del **llenguatge**, s'ha centrat a buscar una comprensió de la realitat que no sigui heteropatriarcal, eurocèntrica, especista, capacitista ni edatista. Es tracta de repensar el món des del **feminisme**, el **pensament postcolonial** i l'**ecologisme** (que implica abandonar una visió centrada, exclusivament, en la nostra espècie i buscar l'equilibri amb la resta d'espècies i la sostenibilitat del planeta). És una filo-

sòfia que pensa en la **inclusió** de la **diversitat** en tots els seus vessants (el cultural, el funcional, el generacional i l'afectiu i sexual) i en la **reducció** de les **desigualtats econòmiques** i la **pobresa**. Com s'ha esmentat en l'apartat anterior, el pensament de Martha C. Nussbaum recull totes aquestes preocupacions.

Textos de M. C. Nussbaum amb guia de lectura

Farem l'exposició de la filosofia política de Martha C. Nussbaum a partir de la lectura dels textos dels capítols de la seva obra ***Creant capacitats: proposta per al desenvolupament humà*** (2011), que han estat seleccionats per a la PAU.

Prefaci i Capítol 1. Una dona a la recerca de justícia

La concepció de la política

Per a què hauria de servir la **política**? Quin hauria de ser el seu **objectiu**? Quin el fonament de totes les **polítiques públiques**?

Per a Nussbaum, l'objectiu de la política hauria de ser aconseguir que les persones poguessin portar una **vida humanament digna**; és a dir, en paraules que la filòsofa subscriu de l'economista pakistanès Mahbub ul Haq, la política hauria de «crear un ambient propici perquè els éssers humans poguessin gaudir d'una **vida llarga, saludable i creativa**».

Si consultem les **dades dels estudis sociològics** existents, podem constatar que l'esperança de vida, per exemple, no és la mateixa en els països rics que en els països pobres, o que aquesta, en un mateix país o ciutat, varia en funció del nivell de renda. El mateix passa amb la possibilitat de viure en un entorn més o menys contaminat, en l'accés a l'aigua o a una alimentació de qualitat; o en el fet que una persona pugui desenvolupar la seva creativitat, la qual cosa depèn de la seva formació cultural i del fet que disposi de prou temps lliure.

Es tracta, doncs, de proporcionar una **qualitat de vida** apropiada per a tota la població, tant als països pobres com als rics. Com que la qualitat de vida d'una persona implica **múltiples elements interrelacionats entre ells**, és necessari concretar un **catàleg de prioritats** ordenades des del punt de vista de **valors** àmpliament **compartits** a tot arreu, com ara el **respecte per la igualtat i la dignitat humanes**.

Segons Nussbaum, l'acció política ha d'estar dissenyada de manera que **les persones** ocupin sempre el **lloc central** de les polítiques públiques. Aquestes polítiques s'han d'elaborar des del respecte per les persones **reals** i amb l'objectiu d'**empoderar**-les; és a dir, no es tracta de considerar-les com a **subjectes passius** sinó de proporcionar-los les eines necessàries perquè puguin assolir, per elles mateixes —i en col·laboració amb els altres si cal— els estàndards adients que els garanteixin aquesta qualitat de vida.

En aquest plantejament de la filòsofa podem observar la influència del **liberalisme clàssic**, respecte a l'**autonomia** de les persones; i el de l'**ètica kantiana**, quant al fonament moral de la filosofia política, ja que l'objectiu final ha de ser que les persones visquin vides plenes i actives, desenvolupin el seu potencial i forgin una existència significativa d'acord amb la **igual dignitat de tots** els éssers humans.

La concepció del progrés social: l'enfocament del creixement econòmic

Per assolir aquest objectiu s'ha de superar l'**enfocament actual**, el qual concentra, exclusivament, tots els seus esforços i totes les seves polítiques en el **creixement econòmic** i l'identifica amb el progrés social. El creixement econòmic és un element que pot incidir en el progrés social però és només una part d'aquest.

L'enfocament actual parteix d'un error: considerar que la **qualitat de vida** d'un país millora, automàticament, quan **s'incrementa el seu PIB** (producte interior brut). La riquesa total d'un país és un indicador significatiu d'aquest, però és molt més rellevant el **com aquesta riquesa es distribueix entre la població**. Recordem l'exemple tòpic de l'estadística del pollastre. Si ens diuen que, en una família formada per quatre persones, avui, per dinar, s'han menjat un pollastre sencer, podem concloure que cada membre s'ha menjat un quart del pollastre. Però sabem que això no és, necessàriament, així. Per tant, la qüestió no és tan simple; la qualitat de vida de les persones no millora sempre que millora l'economia del país. Ni tampoc, les polítiques públiques s'han de reduir a l'obsessió per acumular **béns de consum i riquesa financera**; els beneficis econòmics són importants però són només un mitjà instrumental.

L'augment del PIB d'un país és un indicador massa genèric que no es tradueix, directament, en una **incidència real** en la **vida particular** de cada una de les persones que el formen segons quin sigui el context concret de cada una d'aquestes. Com hem dit abans, aquest indicador ignora la **distribució real de les rendes**. A més, quan creix la riquesa, aquest creixement va a parar, en primera instància, a les **elits** i, si no hi ha polítiques efectives de **redistribució de la riquesa**, això no té cap efecte sobre la millora de la població més pobre.

Per poder avaluar el progrés social d'una manera més àmplia, es necessita un **enfocament nou** que serveixi per resoldre els diferents **problemes socials** que irrompen en cada **context social concret**. La resolució de cada un d'aquests problemes és el que pot garantir una **qualitat de vida** efectiva per a cada una de les persones d'un país determinat. Molts d'aquests problemes socials són comuns a les societats actuals, com ara el problema de la **pobresa**; el de la **discriminació** per raons de gènere, d'origen ètnic, cultural o nacional, d'orientació sexual, discapacitat o edat; el de les **desigualtats** generades per algunes **legislacions** (Nussbaum fa referència, per exemple, a les lleis que regulen el dret a la propietat i a l'herència, o el dret de família que ha pogut observar, personalment, en països com l'Índia); el problema de l'accés a l'**aigua** i una **nutrició** correcta, a l'**educació**, a un **sistema sanitari** públic i universal, a la **feina**, a la **participació política**; el de la **remuneració** de la feina feta (per exemple, el de la feina de les dones a la llar o al camp, el de les hores extraordinàries no retribuïdes); els problemes de salut derivats del fet de viure en un **entorn mediambiental** molt contaminat, el de la manca de **temps de lleure** per part de les persones treballadores o el de la manca de **llibertats civils i polítiques**.

L'enfocament de les «capacitats»: un nou paradigma teòric

Aquesta manera d'abordar la qüestió suposa l'adopció d'un nou paradigma teòric que Nussbaum anomena enfocament del «**desenvolupament humà**» o de les «**capacitats**». Aquest nou enfocament parteix d'una pregunta molt simple: **Què són, realment capaces de fer i de ser, les persones?** Quines oportunitats tenen, veritablement, a la seva disposició per fer o ser allò que vulguin?

La idea bàsica és que tota **política pública correcta** ha d'influir en **totes les facetes** de l'existència de cada persona, en les seves **oportunitats i llibertats**. Per aconseguir-ho, les polítiques públiques s'han de fixar en els **contextos concrets** per comprovar quines conseqüències (**conseqüencialisme**) té cada una de les mesures preses en les **oportunitats** i les **capacitats** de les persones. La filòsofa exemplifica això en el capítol I de la seva obra, a través de l'anàlisi de les circumstàncies concretes de la vida d'una dona índia anomenada Vasanti.

A tall de resum, podem dir que l'**objectiu** que es busca amb aquest nou enfocament és poder elaborar una **llista oberta i dinàmica de capacitats** que es basi en els **valors** de la **vida digna**, la **igualtat** i la **justícia social**; i que pugui servir —tant als **països pobres com als països rics**— per millorar la **qualitat de vida** de les persones. Cada una d'aquestes capacitats voldria incidir en la resolució dels diversos problemes que abans esmentàvem, problemes que estan interrelacionats entre ells de manera complexa, però que també s'han d'abordar, un a un, en si mateixos.

Tot això ha d'anar guiat per una **idea principal de fons**: el que s'ha de fomentar és la capacitat d'elecció, l'autonomia personal i l'autonomia de les persones per tal que totes elles puguin controlar i planificar les seves vides per si mateixes.

Prefaci (els tres primer paràgrafs)

En el prefaci de l'obra, Martha C. Nussbaum introdueix la crítica a l'enfocament, avui dominant, que mesura el «desenvolupament» i la qualitat de vida d'un país únicament a partir del seu creixement econòmic. Com a alternativa, presenta l'enfocament de les «capacitats», que busca empoderar les persones a partir de generar les oportunitats que les facin possible «fer o ser» el que vulguin per elles mateixes.

[1] [Fer servir el creixement econòmic com a únic indicador de la qualitat de vida d'un país implica desatendre el nivell de vida i els serveis bàsics dels seus habitants més pobres]

Durant molt temps, els economistes, els dissenyadors de polítiques i els funcionaris especialitzats en l'àmbit dels problemes de les nacions més pobres del món van explicar una història que distorsionava l'experiència humana real. Els seus models dominants s'emparaven en la idea que la qualitat de vida d'un país millorava quan (i només quan) s'incrementava el seu producte interior brut (PIB). Aquest indicador indiferenciat assignava notes elevades a països que tenien desigualtats alarmants: nacions en les quals un percentatge considerable de la població no gaudia dels fruits de la millora de conjunt de l'economia nacional. Com que els països reaccionen a aquelles qualificacions públiques que afecten la seva reputació internacional, aquest enfocament indiferenciat els encoratjava a centrar tots els seus esforços en el capítol del creixement econòmic, sense fer atenció al nivell de vida dels seus habitants més pobres i sense abordar, tampoc, qüestions com la salut i l'educació, les quals, normalment, no milloren amb el creixement econòmic sense més ni més.

[2] [Aquest model deficient és encara el més utilitzat pels organismes econòmics internacionals per definir el grau de «desenvolupament» i la qualitat de vida, tant dels països pobres com dels països rics —en els quals també existeixen grans desigualtats]

Aquest model encara continua vigent, tot i que allà on es troba més arrelat és en les anàlisis convencionals del rendiment dels «països en vies de desenvolupament» (és a dir, en el vessant pràctic de l'economia del desenvolupament i en els organismes relacionats amb aquesta, com ara el Fons Monetari Internacional [FMI] i el Banc Mundial). També s'hi recorre, abundantment, per reflexionar sobre la situació de les nacions riques i sobre el que significa, per a aquestes, «desenvolupar-se» o millorar la seva qualitat de vida. (Tots els països estan «en vies de desenvolupament», encara que, de vegades, aquesta expressió s'utilitzi, tan sols, per referir-se a les nacions més pobres: tots els Estats tenen molt marge de millora pel que fa a proporcionar una qualitat de vida adequada a tota la seva població.) Atès que aquests països també contenen grans desigualtats, l'esmentat enfocament genera, en aquestes, distorsions similars.

[3] [L'enfocament de les «capacitats» es presenta com una alternativa a l'enfocament basat només en el creixement econòmic i se centra en les oportunitats que les persones tenen realment de fer o ser el que vulguin]

Actualment, hi ha un nou paradigma teòric en el camp del desenvolupament i les polítiques públiques. Conegut com l'enfocament del «desenvolupament humà» (i també com l'enfocament «de la capacitat» o «de les capacitats»), aquest paradigma parteix d'una pregunta molt simple: Què són realment capaces de fer, i de ser, les persones? I quines oportunitats tenen, veritablement, a la seva disposició per fer o ser el que puguin? A més de simple, aquesta pregunta és també complexa, ja que la qualitat d'una vida humana implica múltiples elements la interrelació dels quals necessita un estudi detingut. De fet, un dels trets més atractius del nou enfocament és, precisament, la seva complexitat: sembla ben dotat per respondre a la complexa diversitat de la vida i a l'afany humans. Al cap i a la fi, la pregunta que es proposa d'abordar és la mateixa que ens fem tots en algun moment; sovint, fins i tot en la nostra vida quotidiana.

Capítol 1 (paràgrafs 27-34)

En aquest capítol primer, Martha C. Nussbaum ens apropa al marc comprensiu que proposa l'enfocament de les «capacitats» a partir de l'anàlisi d'un cas concret: el d'una dona índia anomenada Vasanti. Mitjançant la descripció de les característiques personals i les circumstàncies concretes d'aquesta dona (de les lleis i els valors culturals de l'estat indi on viu), ens mostra la complexa problemàtica a la qual s'enfronta i com veu limitades les seves «capacitats». A la vegada ens explica quines són algunes de les polítiques públiques (estatals, regionals i de les ONG) que es duen a terme en el seu context concret per tractar d'empoderar les dones, facilitar-los l'adquisició d'algunes «capacitats» i, en conseqüència, poder millorar la seva qualitat de vida. Per acabar, fa una crítica de l'enfocament que, actualment, es fa servir per avaluar el progrés social, basat, exclusivament, en el creixement econòmic mesurat a través del PIB; i exposa, com a alternativa, les idees principals de l'enfocament de les «capacitats».

[1] [Els enfocaments tradicionals sobre el desenvolupament econòmic, centrats, exclusivament, en el creixement econòmic no són útils per millorar les condicions de vida de la Vasanti (ni en general de les persones)]

Dissortadament, no es pot dir que els enfocaments teòrics dominants en l'economia del desenvolupament —enfocaments utilitzats a tot el món, per cert— estiguin aliats amb la Vasanti en la seva lluita. No «llegeixen» la seva situació com ho farien un activista local o un observador preocupat. De fet, tampoc no la interpreten de tal manera que tingui sentit per a la mateixa Vasanti o, ni tan sols, d'una manera que la respectin, a ella, com un ésser humà digne, amb els mateixos drets que les altres persones. Equiparen la bona marxa de la situació (d'un Estat o d'una nació) amb l'increment del PIB *per capita*, la qual cosa, dit d'una altra manera, significaria que Gujarat estaria aplicant les polítiques correctes per tal que el conjunt de la seva economia creixi, i que hauria de comparar-se amb altres estats indis només en funció del seu PIB *per capita*.

Però, què significa aquesta xifra, per meravellosa que sigui, per a algú com la Vasanti? El cert és que ni aquest nombre no té una incidència apreciable en la seva vida ni —menys encara— soluciona els seus problemes. En algun lloc de Gujarat hi ha un creixement de la riquesa derivat de la inversió exterior, però ella no veu ni un cèntim de tot això. Que a la Vasanti li diguin que el PIB *per capita* s'ha incrementat de manera considerable és com si li diguessin que, en algun racó de Gujarat, hi ha una pintura esplèndida, però que a ella li està vedat de mirar-la, o que hi ha una taula parada amb tota classe de delicioses menges, però que ella no en podrà tastar cap. L'augment de riquesa és un fenomen positiu perquè podria fer que el govern adoptés polítiques amb efectes profitosos en la vida de la Vasanti. Però això últim no ha passat i tampoc no ens hauríem de sorprendre d'això. En general, els beneficis dels augments de riquesa resultants de la inversió exterior van a parar, en primera instància, a les elits. No es tracta, únicament, del fet que les xifres del PIB siguin una mitjana que ignora la distribució real de la renda: com bé ha mostrat l'Informe de la Comissió Sarkozy, els guanys que s'obtenen a partir de la inversió exterior no arriben, ni tan sols, a incrementar la renda familiar mitjana en un gran nombre de casos ben

freqüents. Els beneficis d'aquest increment econòmic no es fan estensius a la població pobre, tret d'aquells casos en què aquestes elits locals sí que es mostren compromeses amb polítiques de redistribució de la riquesa. I, en particular, no arriben a les dones pobres, les oportunitats laborals de les quals són molt pitjors que les dels homes. Segons les investigacions fetes sobre això, el creixement econòmic tampoc no serveix, per si sol, per propiciar millores en la salut i l'educació, llevat que hi intervingui una acció estatal directa. Així, doncs, els factors que, veritablement, són importants per a la Vasanti no figuren en l'enfocament convencional, centrat en un únic aspecte que no introdueix cap diferència en la vida d'una dona com ella.

Així doncs, l'enfocament convencional no dirigeix la nostra atenció cap a les raons que fan que la Vasanti sigui incapaç de participar del gaudi de la prosperitat general de la seva regió. En realitat, contribueix, més aviat, a desviar, cap a un altre lloc, qualsevol atenció que pogués sim prestar als problemes de la Vasanti, ja que suggereix que la manera correcta de millorar la qualitat de vida a Gujarat és aspirant al creixement econòmic i res més que al creixement econòmic.

En *Temps difícils*, Charles Dickens descriu una aula on, als petits i a les petites, els ensenyen l'esmentat enfocament convencional. A la Sissy Jupe, una nena del circ que acaba d'incorporar-se a aquesta classe, li demanen que s'imagini que els alumnes d'aquesta aula són una nació que disposa d'una riquesa de «cinquanta milions». «Nena número vint –li pregunta el mestre (doncs, d'acord amb aquest èmfasi en l'agregació, cada estudiant té un número en comptes d'un nom)–, ¿no és aquesta una nació pròspera i no se n'hauria d'alegrar, vostè, d'això?» La Sissy es desfà en plors i surt corrents de la classe. Després explica, a la seva amiga Louisa, que no podia respondre a aquesta pregunta «abans de saber si existien diners o si me'n correspondria algun a mi». Però això no es relacionava amb l'assumpte, no figurava en les xifres.

[2] [Descripció de les idees rectores de l'enfocament de les «capacitats». Definició de *capacitat*]

El que necessitem, pel que sembla, és un enfocament que es faci la mateixa pregunta que la Sissy Jupe, que defineixi el rendiment i l'èxit en funció de les oportunitats que s'obren a cada persona. Un enfocament així ha de

partir d'un nivell molt pròxim a la base social, prenent, com a referència, els relats de les vides de persones reals i el significat humà que, per a aquestes, tenen els canvis de política. El fet de desenvolupar polítiques que siguin, de veritat, pertinents per a un ampli ventall de situacions humanes suposa atendre diversos factors que afecten la qualitat de vida d'una persona: significa preguntar-se, en cada àmbit, «què són, realment, capaces de fer, i de ser, les persones en general (i cada una d'elles en particular)?». Evidentment, tota aproximació al desenvolupament ha de manejar mecanismes d'agregació, però perquè les xifres agregades ens facilitin informació rellevant, abans hem de començar per estudiar, amb deteniment, quins capítols o factors s'han de destacar en especial.

[3] [Cada un dels elements que s'han analitzat de la vida de la Vasanti té relació amb una de les «capacitats centrals» que es descriuran en el capítol II]

Els elements de la història de la Vasanti tenen una relació molt estreta amb la llista de «capacitats centrals» que presentarem ben aviat, per la qual cosa podria semblar, en principi, que la meua manera d'explicar el relat de la vida de la Vasanti és circular i que destaco uns determinats aspectes en concret simplement pel fet que ja sé quins components figuren en l'esmentada llista. El cert, tanmateix, és que no podem observar una vida ni escoltar una història sense anar equipats, *a priori*, amb certes intuïcions preliminars sobre el que és significatiu i el que no ho és. Aquesta és la paradoxa de la indagació que s'esmenta en el *Menó* de Plató: si no tenim, en absolut, cap mena d'idea del que estem buscant, no ho trobarem mai. No obstant això, la paradoxa en qüestió no ens inhabilita, necessàriament, per adquirir nous coneixements. El que importa és que la recerca no sigui rígida, sinó oberta a nous aprenentatges. Jo he intentat aprendre moltes coses abans d'elaborar aquesta llista, i les històries com la de la Vasanti van ser elements clau d'aquesta experiència d'aprenentatge (encara que no formen part de la meua justificació de l'esmentada llista, com veurem més endavant). Tampoc no es tracta d'una llista definitiva: si hi manca alguna cosa que, segons ens ensenya l'experiència, resulta ser un element crucial per a una vida humanament digna, sempre podrà ser impugnada i reelaborada. Jo he intentat (i continuo intentant) formar-me un judici sobre aquesta qüestió que estigui en

consonància amb la meua feina relacionada amb innumbrables activistes, al llarg dels anys, i amb les meves pròpies observacions del que els experimentats ulls d'aquests perceben, com a significatiu, en la vida de les dones de les seves pròpies societats.

Recentment, la feina empírica feta per Jonathan Wolff i Avner De-Shalit ha confirmat que les capacitats de la meua llista són les que les mateixes comunitats immigrants amb les quals ells han treballat (a Israel i a la Gran Bretanya) reconeixen com a més rellevants. La narració de relats o d'històries no és mai neutra; el narrador sempre dirigeix la nostra atenció cap a certs elements del món. De totes maneres, hauríem de ressaltar la curiositat genuïna i la flexibilitat teòrica a l'hora de construir una perspectiva alternativa. L'«enfocament de les capacitats» va néixer, precisament, per ser una alternativa a l'enfocament del PIB que incorporés aquestes importants virtuts.

[4] [Origen i àmbit d'aplicació de l'enfocament de les «capacitats»: encara que es va originar en relació amb el desenvolupament econòmic dels països pobres, també s'ha d'aplicar als països rics, perquè en aquests també hi trobem greus problemes de desigualtat i de carències en el desenvolupament humà]

L'enfocament de les capacitats s'ha anat elaborant, normalment, en el context de les polítiques internacionals per al desenvolupament, centrat, especialment, en nacions més pobres que lluiten per millorar la seva qualitat de vida. Últimament, tanmateix, altres països més rics també han començat a compilar els seus propis «informes de desenvolupament humà», i les seves dades han estat, sempre, importants per elaborar els informes de l'Oficina de l'Informe sobre Desenvolupament Humà de l'ONU. Tot i això, hi ha els qui continuen creient que la perspectiva adoptada en aquests estudis és adequada, únicament i exclusivament, per a països pobres. Totes les nacions, tanmateix, apleguen una multitud d'esforçades històries individuals que aspiren a portar unes vides humanament dignes, i en totes es viuen i es desenvolupen lluites per la igualtat i la justícia. La història de la Vasanti té certs trets que són més infreqüents als Estats Units d'Amèrica perquè, en aquest país, la taxa d'analfabetisme és menor que a l'Índia. Però a les escoles dels barris urbans deprimits del nostre país, és habitual que bona part de l'alumnat no rebi ni tan

sols un grau apropiat d'alfabetització funcional. I en nivells educatius superiors, es continuen observant alarmants desigualtats d'accés. L'experiència de la violència domèstica és, probablement, tan comuna als Estats Units d'Amèrica com a l'Índia, segons mostren alguns estudis, i les estratègies desplegades per combatre-la són, encara, insuficients, malgrat la major conscienciació pública sobre el problema i els esforços dels activistes juridicolgals. Les desigualtats en atenció sanitària i nutrició són generalitzades als Estats Units d'Amèrica, i aquest és un fracàs, sense pal·liatius, en un país d'una riquesa tan elevada com el nostre. Totes les nacions, doncs, són països en vies de desenvolupament, ja que contenen problemes de desenvolupament humà i lluites personals per assolir una qualitat de vida plenament adequada i un mínim de justícia social. I tots estan, actualment, fracassant, en major o menor mesura, a l'hora de complir amb l'objectiu de garantir la dignitat i la igualtat d'oportunitats a cada persona. Tots, doncs, poden trobar inspiració en aquest enfocament de les capacitats.

Capítol 2. Les capacitats centrals

Quins són els pressupòsits teòrics, la fonamentació ètica i els conceptes bàsics que permeten entendre el funcionament de l'enfocament de les «capacitats»? Què són les capacitats? Quins tipus de capacitats hi ha? En què es diferencien les unes de les altres? Quines són les «capacitats centrals»?

L'enfocament de les «capacitats»

L'enfocament de les «capacitats» està relacionat històricament amb els «Informes sobre el desenvolupament humà» de l'Oficina de desenvolupament humà de l'Organització de les Nacions Unides que es van iniciar l'any 1990. Aquest enfocament no aspira a establir una base per a una **teoria política normativa**, que és la que s'encarrega de fonamentar el que **ha de ser** en política, sinó que fa servir el concepte de les **capacitats** per poder oferir un **indicador comparatiu** que pugui ser útil per **mesurar i avaluar** les **polítiques públiques** concretes que es duen a terme als diversos països.

Es parla de *capacitats* en plural, perquè es vol posar en relleu que els elements més importants de la qualitat de vida de les persones són múltiples i qualitativament distints (pluralitat) i que no poden ser reduïts (irreductibilitat) a un valor únic (com per exemple, el PIB) sense ser desvirtuats.

Inicialment es va anomenar enfocament de «desenvolupament humà», però després va passar a anomenar-se enfocament de les «capacitats», per poder integrar les capacitats dels animals no humans i, alhora, poder servir de base per desenvolupar una teoria de la justícia i dels drets dels animals en general, tant si són humans com si no ho són.

Pressupòsits filosòfics centrals de l'enfocament de les «capacitats»

Per a Nussbaum, l'Estat i les institucions públiques tenen el deure ètic de millorar la qualitat de vida de les persones.

Per dur a terme aquesta tasca, que és ineludible i urgent, ens proposa combinar el punt de vista kantian, que concep cada persona com un fi en ella mateixa, amb els principis del liberalisme polític, segons el qual la llibertat es considera un bé crucial. D'acord amb aquesta teoria política, les societats han de promoure un conjunt d'oportunitats (o de llibertats substancials) per a les persones, que, després, aquestes podran portar o no a la pràctica segons quina sigui la seva elecció personal.

El fi últim que es persegueix és doble. D'una banda, vol facilitar una base que serveixi per elaborar una teoria sobre la justícia social bàsica; per tant, busca combatre la injustícia i les desigualtats que tenen el seu origen en la discriminació i la marginació. D'altra banda, vol oferir una eina que sigui útil per avaluar i comparar societats respecte a la qualitat de vida de les persones que hi viuen.

La concepció de les capacitats: terminologia bàsica

Què hem d'entendre per capacitats? Les capacitats són respostes a la pregunta Què és capaç de fer o ser aquesta persona? Aquestes respostes designen un conjunt d'oportunitats, usualment interrelacionades entre elles, que estan a disposició de cada una de les persones que viuen en una societat en funció del seu context concret i que li

permeten poder escollir i actuar. Cal destacar, doncs, que no es tracta simplement d'establir el benestar total o mitjà d'una societat.

Com que de les capacitats en podem parlar en diferents sentits, a continuació definirem cada un d'aquests sentits.

En primer lloc, parlem de capacitats bàsiques per designar les facultats innates d'una persona que fan possible el seu desenvolupament i la seva formació posteriors. Constitueixen el seu equipament innat, un conjunt de facultats que poden ser potenciades o no, però això no és una cosa que estigui determinada pel seu ADN, sinó per les seves circumstàncies personals. Ens situem, per tant, merament en la dimensió biològica de la persona.

En segon lloc, anomenem capacitats internes aquelles que fan referència a les diferents característiques d'una persona concreta. Això inclou els trets de la seva personalitat, les seves capacitats intel·lectuals i emocionals, el seu aprenentatge interioritzat i les seves habilitats de percepció i moviment. Són diferents de l'equipament innat de cada persona perquè són trets i aptituds entrenats i desenvolupats en interacció amb l'entorn familiar, polític, social i econòmic. Ens situem, per tant, en l'àmbit de l'aprenentatge. Una de les tasques de la societat és donar suport al desenvolupament de les capacitats internes, ja sigui a través de l'educació, dels recursos necessaris per potenciar la salut física i emocional, etc.

En tercer lloc i últim, hi ha les capacitats combinades, que són el que, fins ara, s'havien anomenat genèricament «capacitats» i que designen la totalitat d'oportunitats de què una persona disposa per poder escollir i actuar en la seva situació política, social i econòmica concreta. Per tant, fan referència a la combinació de les capacitats internes i les condicions socials, polítiques i econòmiques en què una persona pot triar com farà servir les seves capacitats internes. Ens situem, doncs, en l'àmbit de la interacció i el desenvolupament social de les persones.

Cal destacar que és important distingir entre capacitats internes i combinades perquè una societat pot estar fomentant correctament l'adquisició de les primeres i, al mateix temps, pot estar negant les vies d'accés d'algunes persones a l'oportunitat de fer ús de les segones. Per exemple, es pot haver promogut entre la població la capacitat interna de «participar en política», a la vegada que hi pot

haver persones que no la puguin exercir perquè no tenen la *capacitat combinada* per poder fer-ho en funció de les seves condicions concretes; seria el cas de les persones immigrades a qui no s'han donat drets legals. Per a Nussbaum, l'**ordre d'actuació** en la generació de les capacitats hauria de ser el següent: primer, s'han de desenvolupar les **capacitats internes** per poder, després, produir les **capacitats combinades**, sense oblidar que les internes, encara que són clau per a l'adquisició de les combinades, només en són una part.

Cal distingir, també, entre **capacitat** i **funcionament**. La **capacitat** és l'oportunitat o la llibertat de poder escollir. En canvi, el **funcionament** és la **realització activa** d'una o més capacitats (la seva materialització), és a dir, és **el fet de fer o ser** a voluntat allò que vulguem. És important distingir entre aquests dos conceptes perquè podem trobar que respecte a una determinada capacitat (per exemple, la nutrició) observem en dues persones un **mateix funcionament** (per exemple, el dejuni), sense que això signifiqui que totes dues disposin d'aquesta capacitat. Per exemple, quan en una d'aquestes persones el dejuni és voluntari (i, per tant, posseeix la capacitat) i en l'altra el dejuni és resultat de **no poder** nodrir-se (i, per tant, no posseeix la capacitat). Les **capacitats** són importants perquè es poden convertir en funcionaments, però també tenen **valor en si mateixes** enteses com a àmbits de llibertat i elecció.

Algunes filosofies polítiques situen com a **eix principal** de les polítiques públiques el fet de promoure els **funcionaments**; per exemple, que les persones tinguin un estil de vida saludable, que siguin productives, etc. La proposta de Nussbaum, d'acord amb el liberalisme polític, considera que l'**objectiu** polític **principal** ha de ser l'adquisició de les **capacitats**, ja que són aquestes les que garanteixen l'existència d'un espai per a l'exercici de la llibertat. Així, promoure capacitats és promoure **àrees de llibertat**, que no és el mateix que fer que les persones **funcionin en un sentit determinat**.

La filòsofa considera que hi ha una **diferència moral** essencial entre una política que promou la salut (funcionament) i una altra que promou les capacitats en matèria de salut (per exemple, a través de l'educació nutricional o el coneixement i la prevenció de les pràctiques de risc); només aquesta última respecta veritablement l'elecció

d'estil de vida de la persona. D'aquesta manera, el liberalisme polític **evita el paternalisme de l'Estat** i defensa el **respecte a la pluralitat** de visions religioses i laiques de la vida —aspecte del qual l'autora parla en el capítol cinquè, dedicat a la diversitat cultural.

Per acabar aquest apartat, introduïm un últim concepte. L'**objectiu** polític ha de ser **el mateix per a totes les persones** que formen part d'un país: s'ha de superar un cert **llindar mínim de capacitat combinada**. Aquest objectiu no s'ha d'entendre com el fet de voler aconseguir un funcionament determinat en les persones, sinó com el fet d'intentar que aquestes disposin de **prou llibertat per elegir i actuar**. Aquest llindar s'ha d'assolir des d'un **tracte igual** per a totes les persones i amb el mateix **respecte**. Això significa que els **drets polítics i socials** d'aquestes no han de ser proporcionals a la seva intel·ligència o les seves habilitats innates i que s'ha de rebutjar la **meritocràcia**, entesa com el fet que hi ha d'haver un millor tracte amb les persones més ben dotades; ha de ser just tot el contrari, **qui més ajuda necessita per superar aquest llindar és qui més ajuda ha de rebre** —en aquesta idea de **justícia equitativa** podem observar la influència del pensament de Marx.

Fonamentació ètica de l'enfocament de les «capacitats»

L'enfocament de les «capacitats» està fonamentat èticament en el concepte de *dignitat humana* o *vida humana digna*, idea que és ampliable també a una **vida animal digna**. Una «vida humana digna» és una noció de caire **intuïtiu** que no és del tot clara i que no es pot fer servir com si fos una cosa evident. La idea de partida és que podem comprovar que hi ha certes **condicions de vida** que proporcionen a les persones una vida que està d'**acord amb la dignitat humana**, mentre que n'hi ha d'altres que no. Per tant, l'elecció de les polítiques públiques que s'han de dur a terme ha d'estar orientada a crear les condicions de vida que garanteixin aquesta dignitat, però sense **infantilitzar** la persona o tractar-la com a **receptora passiva** de prestacions. La idea rectora és aplicar polítiques que **protegeixin i donin suport a la capacitat d'acció** de les persones (**agència**), que les **empoderin** i que enforteixin la seva **autonomia**.

Nussbaum ens diu que hi ha **dues circumstàncies** en què es poden **negar les aspiracions de dignitat humana**. En primer lloc,

quan les condicions socials, polítiques, familiars i econòmiques impedeixen que les persones puguin funcionar d'acord amb una capacitat humana ja desenvolupada. Per exemple, una dona que després d'acabar la seva formació no es pugui incorporar al món laboral perquè la seva família, a causa dels seus valors, no li ho permet. En segon lloc, quan es donen condicions negatives que afecten més en profunditat les persones fins a arribar a atrofiar o deformar el desenvolupament de les seves capacitats internes. Per exemple, que a causa de la pobresa es produeixi una nutrició deficient que deteriori greument la salut o el desenvolupament normal d'una persona. En tots dos casos la dignitat humana bàsica perviu, és a dir, la persona segueix sent mereixedora del mateix respecte que les altres; però, en el segon cas, s'ha vulnerat aquesta dignitat més profundament.

La noció de *dignitat* està relacionada estretament amb la idea de **conació activa** (la conació és aquella part de la persona que té a veure amb als seus anhels, afanys, desitjos i motivacions) i la idea de **capacitat bàsica** (que designa una cosa que és inherent a la persona i que exigeix ser desenvolupada).

Problemes en l'aplicació de l'enfocament de les «capacitats»

Com hem vist, l'enfocament de les «capacitats» té com a pilars fonamentals els conceptes de *dignitat* i *respecte*, però un dels problemes que ha de resoldre és assenyalar els límits en la seva aplicació. Com que un altre dels principis essencials d'aquest enfocament és **garantir les llibertats** de les persones, ens podem preguntar si una persona ha de poder tenir dret a fer coses que, aparentment, puguin **destruir** algunes de les seves **capacitats** o, fins i tot, totes. Per exemple, se li haurien de permetre la venda dels seus òrgans, el consum de drogues dures o la pràctica d'esports de risc? Nussbaum pensa que, almenys en el cas dels menors d'edat, és clar que se'ls hauria de prohibir la destrucció de les seves capacitats.

Hi ha un segon problema en la concreció de com aquest enfocament s'ha d'aplicar. Del concepte de *dignitat humana* se'n deriva que totes les persones mereixen el **mateix respecte** de part de les institucions i les lleis i, que en virtut de la seva ciutadania, tenen els **mateixos drets**. Però això significa que les «capacitats centrals»

s'han d'igualar per a totes elles? La filòsofa pensa que no, perquè tractar les persones com a iguals no significa necessàriament igualar les condicions de vida a totes elles. Com s'ha de resoldre aquest problema és una qüestió que continua oberta al debat.

En tercer lloc, ens podem preguntar sobre si existeix una **jerarquia en les capacitats** i si totes són de la mateixa **naturalesa**. Per a Nussbaum, l'aplicació del concepte *capacitat*, tant a l'àmbit del **dret normatiu** com al de les **polítiques públiques**, no es pot fer sense admetre que algunes capacitats són més importants que unes altres i que algunes són bones i unes altres són dolentes (per exemple, la capacitat per a la crueltat o la d'humiliació d'altres persones). El problema ens porta a preguntar-nos **quines** són les **capacitats** que una societat, amb un **mínim de justícia** acceptable, s'hauria d'esforçar a **nodrir i a donar-hi suport**? Determinar-les és un **exercici ètic i valoratiu** que cap antropologia no ens pot proporcionar de manera automàtica. L'enfocament de les «capacitats» no és una teoria que pretengui definir què és la naturalesa humana o que aspiri a deduir normes a partir d'una hipotètica naturalesa humana innata. Les diverses teories sobre la naturalesa humana ens poden indicar quins són els recursos i les possibilitats de què disposem, així com les dificultats que ens podem trobar, però no ens poden indicar **què hem de valorar**. La selecció i la valoració de les capacitats ha de ser el resultat d'un **debat polític** en el qual la **qualitat dels arguments** utilitzats ha de ser el criteri fonamental, i no pas el nombre de persones que donen suport a una determinada posició.

La perspectiva última en l'aplicació de l'enfocament de les «capacitats», a més de fer-lo servir per **fer comparacions** entre països i regions, és establir uns principis polítics que puguin servir de **fonsament** per al **dret constitucional** i les **polítiques públiques** a qualsevol país que vulgui assolir la **justícia social** o, més a bastament, per proposar uns **objectius a assolir** per la **comunitat de nacions**.

Les «capacitats centrals»

Hem assenyalat que l'enfocament de les «capacitats» se centra en la **protecció d'àmbits de llibertat** tan indispensables que la seva supressió provocaria que la **vida no fos humanament digna**. Però què es necessita perquè una vida estigui a l'altura de la dignitat humana?

Nussbaum ens diu que perquè la vida d'una persona pugui estar a l'altura de la dignitat humana aquesta persona ha de superar un **nivell de llibertat suficient en deu** «capacitats centrals»:

1. **Vida.** Poder tenir una esperança de vida **normal**; no morir abans que la pròpia vida es vegi tan reduïda que no valgui la pena de viure-la.
2. **Salut física.** Poder mantenir una bona **salut**, rebre una **alimentació** adequada i disposar d'un **lloc apropiat per viure**.
3. **Integritat física.** Poder **moure's lliurement** d'un lloc a un altre; **estar protegit** d'atacs violents, incloent-hi les agressions sexuals i la violència domèstica; tenir oportunitats per a la **satisfacció sexual** i l'elecció en qüestions reproductives.
4. **Sentits, imaginació i pensament.** Poder-ne fer ús d'una manera «veritablement humana», cultivada i formada per a una **educació** adequada (amb almenys l'alfabetització i la formació matemàtica i científica bàsica). Poder-los aplicar a la producció d'obres i actes religiosos, literaris i artístics; i protegits per les garanties de la **llibertat** d'expressió política i artística, i de pràctica religiosa.
5. **Emocions.** Poder sentir estima per coses i persones. Poder **estimar** a qui ens estima i es preocupa per nosaltres, i **sentir dol** per la seva absència. Poder sentir pena, enyorança, gratitud i indignació justificada. Que no es malmeti el nostre **desenvolupament emocional** a causa de la por i l'ansietat.
6. **Raó pràctica.** Poder formar-se una idea del **bé** i reflexionar críticament sobre la **planificació** de la **vida pròpia**.
7. **Afiliació.** Poder viure amb i per als altres, reconèixer i mostrar interès per altres éssers humans, participar en diverses maneres d'**interacció social**, ser capaços d'imaginar la situació de l'altre (**empatia**). A tal fi, s'ha de protegir la **llibertat de reunió i d'expressió política**. Que se'ns doni un tracte com a éssers humans dignes i d'igual valua que els altres. Això suposa **combatre la discriminació** per raó de raça, sexe, orientació sexual, ètnia, casta, religió o origen nacional.
8. **Altres espècies.** Poder viure una relació propera i respectuosa amb els animals, les plantes i el món natural.

9. **Joc.** Poder riure, jugar i gaudir d'activitats recreatives.

10. **Control sobre el propi entorn.** a) **Polític.** Poder participar de manera efectiva en les decisions polítiques que governen la nostra vida i tenir dret a la **participació** política i a la **protecció de la llibertat** d'expressió i associació. b) **Material.** Poder ostentar drets de **propietat** en igualtat de condicions que la resta de les persones; **estar protegits legalment** davant registres i detencions sense la necessària autorització judicial; en l'**entorn laboral**, ser capaços de treballar com a éssers humans, exercint la raó pràctica i mantenint relacions valuoses i positives de reconeixement mutu amb la resta dels companys.

Per a una comprensió més clara del sentit i l'abast d'aquestes capacitats, cal fer una sèrie d'observacions importants:

En primer lloc, aquestes capacitats tenen com a objectiu aconseguir una vida humana digna, però també volen ser una base per començar a reflexionar sobre els nostres **deures amb els animals no humans**.

En segon lloc, les capacitats **pertanyen** originalment a les **persones individuals** i només després, en un sentit derivat, als **col·lectius**. D'acord amb els principis de l'**ètica kantiana**, l'enfocament defensa que **cada persona és un fi en ella mateixa**. Per tant, l'objectiu ha de ser produir capacitats per a totes i cada una de les persones, sense fer ús de cap d'elles com un mitjà per assolir les capacitats de les altres o les del conjunt.

En tercer lloc, com que les capacitats centrals són **heterogènies**, cap país no pot corregir la carència d'una determinada capacitat amb l'oferiment a les persones de diners o d'una gran quantitat d'una altra capacitat. Totes les capacitats són distintives i totes han de ser garantides i protegides igualment d'una manera diferenciada. D'acord amb la concepció de la **justícia social** de l'autora, el **respecte a la dignitat humana** obliga que totes les persones, sense excepció, estiguin situades per sobre d'un **llibertat mínim** ampli i específic a totes i cada una de les «capacitats centrals».

En quart lloc, les «capacitats centrals» se sustenten entre si mútuament en múltiples sentits. No obstant això, són dues les que tenen un paper destacat en l'arquitectura d'aquest enfocament ja que organitzen i tenen una presència dominant sobre la resta. Aquestes

«capacitats centrals» destacades són les de raó pràctica i d'afiliació. La **raó pràctica** organitza les altres capacitats, perquè el fet de **planificar la pròpia vida** representa l'oportunitat de poder triar i ordenar el funcionament de cada una d'aquestes. El fet de respectar la raó pràctica de cada persona significa destacar la **importància central de l'elecció** dins de la noció general de la capacitat entesa com a llibertat. L'**afiliació** també organitza les capacitats, perquè la **deliberació** sobre les **polítiques públiques** és un **assumpte social** en què tot un **conjunt de relacions** diverses (familiars, d'amistats, grupals i polítiques) desenvolupen una funció estructuradora.

En cinquè lloc, com que les capacitats són bastant abstractes, la seva concreció s'haurà de fer a través del sistema de **dret constitucional** de cada país o, si el país no té una constitució escrita, mitjançant els seus **principis legals fonamentals**.

Finalment, la teoria que Nussbaum ens proposa és només una **teoria parcial** de la **justícia social** que no pretén resoldre tots els problemes distributius, sinó, simplement, fixar un **mínim social** bastant ampli (un llinar). El fet de proporcionar aquestes deu «capacitats centrals» per a tothom és una **condició necessària** per a la justícia social, però això no significa que no es pugui seguir aprofundint en una justícia social més gran.

Cada país haurà de fixar aquest llinar amb precisió i d'acord amb la seva història i les seves tradicions. Haurà d'evitar un nivell **utòpic**, que es pot tornar estèril i inassolible, i establir un nivell **aspiracional**, que permeti una millora contínua.

Altres conceptes complementaris

Afegim tres conceptes complementaris aportats per Jonathan Wolff i Avner de-Shalit en la seva obra *Disadvantage* (2007), que ens permeten una aplicació més acurada de la teoria de Nussbaum.

Seguretat de la capacitat. Les polítiques públiques no s'han de limitar a facilitar una capacitat a les persones, sinó que els l'han de facilitar de tal manera que les persones puguin **conservar-la de cara al futur** i a resguard dels canvis del mercat o de les forces polítiques que siguin al poder. Una manera d'assegurar aquesta permanència de les capacitats assolides és incorporar-les als textos constitucionals i garantir l'accés de les persones als tribunals per consolidar-ne el compliment.

Funcionament fèrtil. És aquell funcionament que tendeix a afavorir també l'adquisició d'altres capacitats que hi tenen relació. Per exemple, l'educació facilita l'adquisició de gairebé totes les altres capacitats.

Desavantatge corrosiu. És aquella situació o tret característic d'una persona que posa en perill o impossibilita l'exercici d'una capacitat. Per exemple, la violència de gènere posa en perill gairebé totes les capacitats, com la salut física, l'afiliació, la raó pràctica, etc.

Els dos últims conceptes són útils per orientar les polítiques públiques i les prioritats a seguir; per exemple, aquelles que eliminin un desavantatge corrosiu o que potenciïn un funcionament fèrtil.

Capítol 2 (paràgrafs 4, i 7-25)

En aquest capítol segon, Martha C. Nussbaum desenvolupa els supòsits teòrics, la fonamentació ètica i els conceptes bàsics que permeten entendre el funcionament de l'enfocament de les «capacitats».

[1] [Definició de l'enfocament de les «capacitats»: per a què serveix, com es defineix, quins són els seus principis bàsics i objectius]

L'enfocament de les capacitats pot definir-se, provisionalment, com una aproximació particular a l'avaluació de la qualitat de vida i a la teorització sobre la justícia social bàsica. En aquest enfocament s'afirma que la pregunta clau que cal fer quan es comparen societats i s'avaluen conforme a la seva dignitat o a la seva justícia bàsiques és aquesta: què és capaç de fer i de ser cada persona? Dit d'una altra manera: l'enfocament concep cada persona com una finalitat en si mateixa i no es pregunta, només, pel benestar total o mitjà, sinó també per les oportunitats disponibles per a cada ésser humà. Està centrat en l'elecció o en la llibertat, ja que defensa que el bé crucial que les societats haurien de promoure per als seus pobles és un conjunt d'oportunitats (o llibertats substancials) que les persones després poden portar, o no, a la pràctica: elles trien. És, per tant, un enfocament compromès amb el respecte a les facultats d'autodefinició de les persones. És, decididament, pluralista quant a valors: sosté que les capacitats que tenen una importància central per a les persones es diferencien, qualitativament entre elles, i no solament quantitativament; també que no poden reduir-se a

una sola escala numèrica sense ser distorsionades, i que una part fonamental de la seva adequada comprensió i producció passa per entendre la natura específica de cada una d'aquestes. Finalment, l'enfocament s'ocupa de la injustícia i la desigualtat social arrelades, i, en especial, d'aquelles faltes o omissions de capacitats que obeeixen a la presència de discriminació o marginació. Assigna una tasca urgent a l'Estat i a les polítiques públiques: concretament, la de millorar la qualitat de vida per a totes les persones, una qualitat de vida definida per les capacitats d'aquestes.

[2] [Definició de *capacitats*. Diferenciació entre les capacitats combinades, l'equipament innat i les capacitats internes]

Què són les *capacitats*? Són les respostes a aquesta pregunta: «Què és capaç de fer i de ser aquesta persona?». Per dir-ho d'una altra manera, són el que Sen anomena «llibertats substancials», un conjunt d'oportunitats, habitualment interrelacionades, per triar i actuar. Segons una de les definicions del concepte típiques de Sen, «la “capacitat” d'una persona fa referència a les combinacions alternatives de funcionaments que li resultin factibles d'assolir. La capacitat ve a ser, per tant, una espècie de llibertat: la llibertat substantiva d'assolir combinacions alternatives de funcionaments». Dit d'una altra manera: no són simples habilitats residents a l'interior d'una persona, sinó que inclouen, també, les llibertats o les oportunitats creades per la combinació entre aquestes facultats personals i l'entorn polític, social i econòmic. Per deixar clara la complexitat de les capacitats, jo em refereixo a aquestes «llibertats substancials» amb el nom de *capacitats combinades*. Les capacitats combinades de la Vasanti són la totalitat de les oportunitats de què disposa per triar i per actuar en la seva situació política, social i econòmica concreta.

Evidentment, les característiques d'una persona (els trets de la seva personalitat, les seves capacitats intel·lectuals i emocionals, el seu estat de salut i de forma física, el seu aprenentatge interioritzat o les seves habilitats de percepció i moviment) són summament rellevants per a les seves «capacitats combinades», però està bé de distingir aquelles d'aquestes últimes, de les quals no són més que una part. Aquests estats de la persona (que no són fixos, sinó fluids i dinàmics) són els que jo anomeno *capacitats internes*. Convé diferenciar-los, al seu torn, de

l'equipament innat de cada persona: es tracta, més aviat, de trets i d'aptituds entrenades i desenvolupades, en molts casos, en interacció amb l'entorn social, econòmic, familiar i polític. En aquestes aptituds hi ha incloses característiques tals com l'habilitat política apresada i evidenciada per la Vasanti o les seves aptituds com a costurera, com també la confiança en si mateixa que ha descobert recentment o el seu alliberament respecte als seus temors anteriors. Una de les tasques que corresponen a una societat que vulgui promoure les capacitats humanes més importants és la de donar suport al desenvolupament de les capacitats internes, ja sigui a través de l'educació, dels recursos necessaris per potenciar la salut física i emocional, del suport a l'atenció i l'afecte familiars, de la implantació d'un sistema educatiu, o de moltes altres mesures.

[3] [Per què és important diferenciar entre les capacitats internes i les capacitats combinades]

Per què és important distingir les capacitats internes de les combinades? Perquè aquesta distinció es correspon amb dues tasques (coincidents en part, encara que diferents) de tota societat digna. Una societat podria estar produint, adequadament, les capacitats internes dels seus ciutadans i ciutadanes, al mateix temps que, per altres canals, podria estar tallant les vies d'accés d'aquests individus a l'oportunitat de funcionar d'acord amb aquestes capacitats. Moltes societats eduquen les persones perquè siguin capaces d'exercir la seva llibertat d'expressió en assumptes polítics (és a dir, a nivell intern), però, després, en la pràctica, els neguen aquesta llibertat reprimint-la. Moltes persones que són internament lliures per exercir una religió no tenen la capacitat combinada per fer-ho, degut al fet que la llibertat de la pràctica religiosa no està protegida pel seu Estat. Moltes persones que disposen de la capacitat interna per participar en política no poden optar per fer-ho perquè no tenen la capacitat combinada per a això: poden ser immigrants sense drets legals, per exemple, o poden estar excloses de la participació d'alguna altra manera. També és possible que una persona visqui en un entorn polític i social en què podria materialitzar una capacitat interna (com, per exemple, criticar el govern), però que no tingui una aptitud prou desenvolupada per pensar amb sentit crític o per pronunciar-se en públic.

[4] [Quina ha de ser la relació entre les capacitats internes i les capacitats combinades]

Com que les capacitats combinades es defineixen com la suma de les capacitats internes i les condicions socials/polítiques/econòmiques en què pot elegir-se, realment, el funcionament d'aquelles, no és possible, conceptualment, imaginar una societat que produeixi capacitats combinades sense que, abans, produeixi capacitats internes. Sí que podríem, tanmateix, concebre una societat que creï, correctament, contextos per a l'elecció, en molts àmbits, però que no eduqui els seus ciutadans i ciutadanes, ni nodreixi el desenvolupament de les seves capacitats de pensament. Alguns estats de l'Índia són així: oberts als qui vulguin participar, però nefastos a l'hora de proporcionar la sanitat i l'educació bàsiques que permetrien, a aquestes persones, participar-hi. En aquests casos, terminològicament parlant, diríem que ni les capacitats internes ni les combinades no eren presents, però que, almenys, la societat en qüestió havia fet algunes coses bé. (I, per descomptat, en una societat així, són moltes les persones que sí que disposen de capacitats combinades, però, entre aquestes, no hi ha les pobres ni les marginades.) El Gujarat de la Vasanti té una elevada taxa de participació política, com tots els estats indis en general, per la qual cosa podem dir que ha aconseguit fer extensives les capacitats polítiques a tots i a totes. (Cal fer notar que aquí inferim la presència de la capacitat a partir del funcionament real: sembla difícil obrar d'una altra manera empíricament, però, des d'un punt de vista conceptual, hauríem de tenir present que una persona pot ser perfectament capaç de votar i, tot i així, optar per no fer-ho.) Tanmateix, Gujarat no ha tingut un èxit similar a l'hora de promoure capacitats internes relacionades (com poden ser l'educació, la informació adequada i la confiança), ni entre les persones pobres ni entre les dones i les minories religioses.

La distinció entre les capacitats internes i les combinades no és diàfana, ja que una persona adquireix, normalment, una capacitat interna gràcies a certa forma de funcionament i pot perdre-la si no té l'oportunitat de funcionar. Però aquesta diferenciació constitueix una espècie de mètode heurístic útil amb què diagnosticar els assoliments i les deficiències d'una societat.

[5] [Diferenciació entre les capacitats internes i l'equipament innat d'una persona. Definició de les capacitats bàsiques]

Les capacitats internes de les persones no són el mateix que l'equipament innat d'aquestes. Tot i això, el concepte d'*equipament innat* no deixa de tenir importància en l'enfocament del desenvolupament humà. Al cap i a la fi, el concepte de *desenvolupament humà* suggereix el desplegament d'unes facultats que les persones porten amb elles al món. Històricament, l'enfocament ha estat influït per perspectives filosòfiques que se centren en el floriment o la realització humans, des d'Aristòtil i John Stuart Mill, a Occident, fins a Rabindranath Tagore, a l'Índia, per posar alguns exemples. I l'enfocament utilitza, en molts sentits, la idea intuïtiva del malbaratament i la fam, per donar a entendre el que hi ha de dolent en una societat que frustra el desenvolupament de les capacitats. Adam Smith va escriure en *La riquesa de les nacions* que la privació d'educació feia que una persona estigués «mutilada i deformada en una part del caràcter de la naturalesa humana fins i tot més essencial». Aquesta frase capta una important idea intuïtiva que és subjacent al projecte de les capacitats. Necessitem, doncs, una manera de referir-nos a aquestes facultats innates, tant si són nodrides, posteriorment, com si no ho són, i en aquest sentit, podem fer servir el terme capacitats bàsiques. Ara sabem que el desenvolupament de *capacitats bàsiques* no és una cosa que estigui integrada en el nostre ADN: la nutrició materna i l'experiència prenatal exerceixen un paper important en el seu desplegament i la seva conformació. A més, des del mateix moment del naixement d'un nadó, tractem amb capacitats internes molt primerenques, les quals, lluny de ser una qüestió de pur potencial, estan condicionades ja per l'entorn. Malgrat això, la categoria és útil sempre que no la malinterpretem. Les capacitats bàsiques són les facultats innates de la persona que fan possible el seu posterior desenvolupament i la seva posterior formació.

[6] [L'actitud respecte de les capacitats bàsiques no ha de ser meritocràtica, sinó que ha de rebre més qui més ho necessiti]

El concepte de *capacitats bàsiques* s'ha d'utilitzar prudentment, ja que és fàcil imaginar una teoria des de la qual s'afirmi que els drets polítics i

socials de les persones haurien de ser proporcionals a la seva intel·ligència o a la seva habilitat innates. El nostre enfocament, tanmateix, no proposa res per l'estil, sinó que incideix en el fet que l'objectiu polític de tots els éssers humans d'una nació hauria de ser el mateix: tots i totes haurien de superar un cert llindar de capacitat combinada, entenent aquest deure no com un funcionament obligat, sinó com una llibertat substancial per triar i actuar. Això és el que significa tractar totes les persones amb el mateix respecte. Per tant, l'actitud envers les capacitats bàsiques de les persones no és meritocràtica (no es concedeix un tracte millor a les persones dotades de més habilitats innates), sinó, tanmateix, tot el contrari: els qui necessiten més ajuda per superar el nivell són els qui més en reben. En el cas de persones amb discapacitats cognitives, l'objectiu hauria de consistir en el fet que tinguessin les mateixes capacitats que les persones «normals», encara que algunes d'aquestes oportunitats potser han de ser exercides a través d'un representant substitut, i aquest pot subministrar, en alguns casos, una part de la capacitat interna en qüestió, segons que la persona sigui incapaç de desenvolupar prou capacitat d'elecció per si mateixa (per exemple, votant en nom d'aquesta persona, fins i tot en el cas que aquesta sigui incapaç de triar). L'única condició és que la persona sigui fill o filla de pares humans i que sigui capaç de demostrar, almenys, algun tipus d'activitat conativa: per tant, segons aquesta teoria, una persona anencefàlica o en estat vegetatiu permanent no seria candidata a tenir drets polítics iguals a les altres. Però la noció de *capacitat bàsica* continua essent apropiada per a l'àmbit educatiu: si un nen o una nena pateix discapacitats cognitives innates, les intervencions especials estan justificades.

[7] [Definició de *funcionament*]

Si la capacitat és una cara de la moneda, l'altra és el *funcionament*. Un funcionament és la realització activa d'una o més capacitats. Els funcionaments no tenen per què ser particularment actius ni «vigorosos» –per fer servir el mateix terme utilitzat per un dels crítics de la teoria–. Tenir bona salut és un funcionament, com també ho és el fet d'estar, tranquil·lament, estirat a la gespa. Els funcionaments són maneres de ser o fer que, al seu torn, venen a ser els productes o les materialitzacions d'unes capacitats.

[8] [Diferenciació entre *capacitat* i *funcionament*]

A l'hora de comparar capacitats amb funcionaments, hauríem de tenir en compte que *capacitat* significa 'oportunitat de seleccionar'. La noció de *llibertat d'elecció* està, doncs, inscrita en el concepte mateix de *capacitat*. Per utilitzar un exemple de Sen, una persona que passa gana i una altra que dejuna tenen el mateix tipus de funcionament pel que fa a la seva nutrició, però no disposen de la mateixa capacitat, ja que la que dejuna és capaç de no dejunar, mentre que la famolenca ho és perquè no té cap més elecció.

[9] [Relació entre *capacitat* i *funcionament*]

En certa manera, les capacitats són importants perquè poden traduir-se en funcionaments. Si les persones no funcionessin mai, en cap sentit, seria estrany dir que la seva societat és bona perquè els ha conferit moltes capacitats. Aquestes serien inútils i vanes si no s'utilitzessin mai i la gent es passés la vida dormint. En aquest limitat sentit, doncs, la noció de *funcionament* serveix de punt de destinació final per a la noció de *capacitat*. Però les capacitats tenen, també, valor en si mateixes, enteses com a àmbits de llibertat i elecció. Promoure capacitats és promoure àrees de llibertat, la qual cosa no és el mateix que fer que les persones funcionin en un determinat sentit. Per tant, l'enfocament de les capacitats s'aparta de tota una tradició en economia que mesura el valor real d'un conjunt d'opcions en funció del millor ús que es pugui fer d'aquestes. Les opcions són, aquí, llibertats, i la llibertat té un valor intrínsec.

[10] [Justificació de per què l'Estat ha de promoure capacitats i no funcionaments]

Algunes perspectives polítiques neguen això, ja que afirmen que la manera correcta d'actuar d'un govern és fer que les persones tinguin una vida saludable, facin activitats que valguin la pena, practiquin la religió, etcètera. Nosaltres neguem això últim i diem que els objectius polítics apropiats són les capacitats i no els funcionaments, ja que són aquelles les que garanteixen l'existència d'un espai per a l'exercici de la lli-

bertat humana. Existeix una enorme diferència moral entre una política que promou la salut i una altra que promou les capacitats en matèria de salut: la segona (i no la primera) és la que veritablement respecta l'elecció d'estil de vida de la persona.

Aquesta preferència per les capacitats està lligada a la qüestió del respecte a una pluralitat de visions religioses i laiques de la vida diferents, i, per tant, a la idea del liberalisme polític (definit en el capítol 4). La dels nens és, evidentment, una situació diferent: exigir-los certes formes de funcionament (com, per exemple, l'educació obligatòria) és defensable com a preludi necessari de la capacitat adulta.

Algunes de les persones que fan ús de l'enfocament de les capacitats pensen que, en certes àrees, l'Estat està legitimat per promoure funcionaments i no, solament, capacitats. Richard Arneson, per exemple, ha defensat polítiques d'orientació paternalista en l'àmbit de la salut: els governs haurien d'utilitzar el seu poder per obligar les persones a adoptar estils de vida sans. Ni Sen ni jo no estem d'acord amb aquesta actitud a causa de l'elevat valor que atribuïm a la llibertat d'elecció. Hi ha, això sí, una excepció: el tracte respectuós i no humiliant de l'Estat a les persones no hauria de ser una opció en mans d'aquestes, o, almenys, així ho considero jo. Suposem, per exemple, que el govern federal estatunidenc donés, a cada ciutadà i a cada ciutadana, un centau, el qual, cadascun d'ells, pogués fer servir, després, opcionalment, per «comprar» un tracte respectuós de part d'aquest govern. Si la persona optés per guardar-se el centau, el govern la humiliaria. I això és inacceptable. L'Estat ha de tractar totes les persones amb respecte i ha d'abstenir-se d'humiliar-les. Si incloc aquesta excepció, és per la centralitat que els conceptes de *dignitat* i *respecte* ocupen en la generació de la llista completa de capacitats. Per una altra part, i en un sentit semblant, la pràctica totalitat d'usuaris i usuàries d'aquest enfocament coincidirien amb mi en el fet que l'esclavitud ha d'estar prohibida, encara que hi hagi una majoria que es declari favorable a aquesta, i encara que hi hagi els qui estiguin disposats a subscriure-la per a si mateixos mitjançant un contracte voluntari.

[11] [Sobre si hi ha d'haver dret a fer coses que puguin destruir alguna de les capacitats i en quins casos això s'hauria de regular]

Un altre àmbit de desacord raonable és el relacionat amb el dret a fer coses que, aparentment, poden destruir algunes capacitats (o totes). ¿S'hauria de permetre, a les persones, que venguin els seus òrgans? O que consumeixin drogues dures? O que practiquin algun dels nombrosos esports de risc que existeixen? Normalment, assolim compromisos en àmbits d'aquest tipus, però no sempre són lògics; d'aquí que l'alcohol, una droga molt destructiva, continuï essent legal, mentre que la marihuana estigui il·legalitzada en gairebé tots els sentits. Regulem la majoria dels esports per raons de seguretat, però no mantinem cap debat públic organitzat al voltant de quins àmbits de llibertat tindria sentit suprimir fent honor a la seguretat. Podem estar d'acord, sens dubte, en opinar que la destrucció de capacitats en nens i nenes és un assumpte de particular gravetat i que, com a tal, hauria d'estar prohibida. En altres casos, semblen plausibles certes regulacions raonables de la seguretat, llevat que algun debat sobre això reveli que l'eliminació d'una opció (com la de boxejar sense guants, per posar un cas) constitueix, realment, una violació tal de la llibertat que fa que la vida de les persones sigui incompatible amb la dignitat humana. El fet normal, de totes maneres, és que les situacions no siguin tan greus; per això, en molts d'aquests casos, el nostre enfocament no tingui res a dir i permeti que les situacions es decideixin a través del procés polític.

[12] [Com podem determinar quines capacitats són més valuoses o importants]

Hi ha una pregunta relacionada i crucial la resposta de la qual resulta, encara, més esclaridora d'aquest punt anterior: Quines són les capacitats més importants? Lluny d'ocultar aquesta pregunta valorativa, l'enfocament la converteix en un dels seus aspectes centrals. Aquest és un dels seus trets atractius. Altres enfocaments sempre adopten algun tipus de posicionament en qüestions de valor, però, sovint, sense atorgar-li un caràcter explícit ni argumentatiu. Sen i jo afirmem que és crucial afrontar, directament, aquesta pregunta i abordar-la amb arguments normatius pertinents.

Sen es posiciona a propòsit d'aquesta qüestió valorativa per mitjà de l'èmfasi, la selecció d'exemples i les referències implícites, però no

prova el fet d'oferir una resposta que pugui considerar-se sistemàtica a la pregunta, una cosa sobre la qual tornarem a parlar en el capítol 4. És raonable que no ho intenti en la mesura que utilitzi la idea de capacitats únicament per emmarcar comparacions. Ara bé, si la utilitza per construir una teoria de la democràcia i la justícia, ja no és tan clar que la seva elusió de tot compromís relacionat amb la substància de l'argument sigui tan encertada. Qualsevol ús del concepte de *capacitat* per a finalitats relacionades amb el dret normatiu i les polítiques públiques ha d'acabar posicionant-se, en un moment o altre, sobre la substància, afirmant que algunes capacitats són importants i d'altres ho són menys, i que algunes són bones i d'altres (fins i tot) dolentes.

El fet de tornar sobre la idea de les capacitats bàsiques ens ajudarà a comprendre millor això últim. Els éssers humans venen al món amb l'equipament necessari per a múltiples maneres de «fer i ser» (per fer servir una expressió habitual de Sen) i hem de preguntar-nos quines d'aquestes val la pena desenvolupar en forma de capacitats madures. Adam Smith afirmava, a propòsit dels nens privats d'educació, que aquests quedaven així «mutilats i deformats». Però imaginem-nos un nen la capacitat del qual per a la crueltat i la humiliació d'altres persones acaba debilitant-se i assecant-se gràcies al desenvolupament familiar i social a què es veu sotmès: no se'ns acudiria dir, d'aquest petit, que està «mutilat i deformat», ni encara que admetéssim que aquestes capacitats frustrades tenien la seva base en la seva pròpia naturalesa humana innata. O suposem que ens expliquessin que, a una nena, no li van ensenyar mai el necessari perquè fos capaç, alhora, de xiular la melodia de *Yankee Doodle Dandy* i fer la vertical. Tampoc no diríem que les facultats humanes d'aquesta nena han estat «mutilades i deformades», perquè la capacitat en qüestió, si bé no és dolenta (a diferència de la capacitat per a la crueltat), i encara que és probable que estigui arrelada en la seva pròpia naturalesa humana, el cert és que no és gaire important.

L'enfocament de les capacitats no és una teoria sobre el que la naturalesa humana és o no és, ni interpreta normes a partir de la naturalesa humana innata. És, més aviat, avaluatiu i ètic des del principi: es pregunta quines coses —d'entre les moltes per a les quals els éssers humans poden desenvolupar una capacitat de desenvolupament— són aquelles que una societat, amb un mínim acceptable de justícia, s'es-

forçarà per nodrir i donar suport. Les teories sobre la naturalesa humana ens expliquen quins són els recursos i les possibilitats dels quals disposem i quines podrien ser les nostres dificultats. Tanmateix, no ens indiquen què cal valorar.

Capítol 3. Una «contrateoria» necessària

Com justifica Martha C. Nussbaum la necessitat de l'enfocament de les «capacitats»? En què es diferencia aquest enfocament, d'altres enfocaments que es fan servir actualment per mesurar el «desenvolupament» o la qualitat de vida d'un país?

La filòsofa destaca la importància de l'enfocament de les «capacitats» que, més enllà de ser només una **disciplina acadèmica**, busca **influir en les decisions** dels dirigents polítics, dels seus assessors i de les institucions econòmiques internacionals —tals com el Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial—, amb l'**objectiu últim** d'assegurar que les persones de tots els països puguin assolir una **qualitat de vida digna**.

Dels diversos enfocaments dels quals s'ocupa Nussbaum en aquest capítol, ens centrem a continuació en els quatre que s'han seleccionat per a les PAU.

Segona secció. L'enfocament utilitarista

En la segona secció del capítol, es compara l'enfocament de les «capacitats» amb l'enfocament utilitarista. Recordem que l'utilitarisme, tal com el formula Jeremy **Bentham** al segle XIX, propugna el **principi general** d'aconseguir «la màxima felicitat possible per al màxim nombre de persones» i mesura, quantitativament, aquesta felicitat (**utilitarisme quantitatiu**) en termes d'incrementar el plaer o fer disminuir el dolor (**hedonisme**) de les persones. Per consegüent, una **acció política** és **correcta** sempre que s'aconsegueix augmentar el plaer o disminuir el dolor de les persones que se sentin afectades. Per tal d'**avaluar objectivament** cada acció, Bentham proposa fer un **càlcul hedonista** que mesuri les conseqüències (**conseqüencialisme**) que, en forma de sensacions (**sensualisme**), de plaer o de dolor,

aquesta acció tingui sobre les persones d'acord amb una escala de set dimensions del plaer. A partir d'aquests principis, la utilitat total de cada acció és el resultat de la suma de cada un dels plaers i dels dolors individuals que produeixi. Cal destacar, per acabar, que el càlcul s'ha de fer des d'una posició **igualitarista**, en la qual els desitjos i els interessos de cada una de les persones que concorrin en un interès col·lectiu han de tenir la mateixa dignitat i valor.

Per a Nussbaum, l'utilitarisme mesura la **qualitat de vida** d'un país d'acord amb la **utilitat total o mitjana** de les persones que hi viuen, entenent per *utilitat* la **satisfacció de les preferències** de cada persona —satisfacció que produeix un conjunt de sensacions plaents. Aquest enfocament té dos **aspectes positius**. D'una banda, s'interessa per les persones i mesura la qualitat de vida en funció de les impressions expressades per cada una d'aquestes sobre les seves existències concretes. D'altra banda, com hem indicat abans en parlar de l'igualitarisme de Bentham, en aquest enfocament «Cada persona val com a una i mai com a més d'una»; és a dir, a l'hora de considerar els diferents interessos individuals o col·lectius que concorren de vegades enfrontats a cada actuació política que s'ha de dur a terme, no s'accepten jerarquies ni privilegis. A priori, aquest plantejament ens pot semblar força democràtic, i més si tenim present el context del segle XIX en què es va formular, però amb les intencions no n'hi ha prou.

Nussbaum detecta quatre **problemes** en l'enfocament utilitarista que posen en relleu les seves deficiències democràtiques i que constaten la seva insuficiència per servir de guia en l'elaboració d'unes polítiques públiques que siguin realment justes. Descrivim, a continuació, aquests quatre problemes.

El **primer problema** que presenta l'enfocament utilitarista és que la **utilitat total o mitjana**, igual que passa amb el PIB, és un **indicador agregatiu** i pateix el seu mateix defecte (encara que l'utilitarisme prengui com a referència les preferències i no la riquesa). Així, de la mateixa manera, no és incompatible una utilitat total molt elevada en un país amb el fet que hi hagi **grans desigualtats socials**. Aquests indicadors que resulten d'una suma general amaguen i, per tant, no permeten detectar ni corregir, les posicions de desavantatge de les persones més pobres. D'altra banda, aquest indicador, com que es

basa només en un simple càlcul, obvia la referència a **valors democràtics i ètics fonamentals** que són considerats marginalment en funció de la millora de la suma total d'utilitat. D'aquesta manera, es poden arribar a justificar accions èticament o democràticament reprovable, només amb l'argument que fan augmentar la utilitat total del país —malgrat que una part de la població es vegi greument perjudicada o el sistema polític es torni poc democràtic i injust.

El **segon problema** que presenta l'enfocament utilitarista és que, com passa també amb el PIB, el terme *satisfacció* o *plaer* és **reduccionista** ja que agrega diferents components de la vida de les persones en un **únic concepte** que suggereix **unicitat i mesurabilitat**, quan la realitat a la qual fa referència és **diversa i incommensurable**. Si només valorem els plaers en termes merament quantitatius, apareixen paradoxes, com el fet que podria ser més útil o plaent el linxament d'un presumpte delinqüent per part d'una torba de ciutadans enfurismats que escoltar un concert de música de cambra, en funció de la quantitat de participants i la intensitat de les seves emocions. A la vida humana podem gaudir de plaers de molt diferents tipus, i si ens pregunten pel nostre «gra de satisfacció» sempre respondrem fent referència no a un únic component de la nostra vida, sinó a una **sèrie ordenada i jerarquizada d'elements** que considerem que ens proporcionen una **vida digna**.

Aquests dos primers problemes, que l'enfocament utilitarista presenta, es podrien arribar a salvar en part. El primer, si afegim al concepte d'*utilitat total* el concepte de *mínim social*, que seria un mínim d'utilitat que es garantiria per a cada persona i que evitaria les grans desigualtats socials. El segon, amb el reconeixement que la utilitat té una dimensió plural. Tal com ja va assenyalar l'igualment utilitarista John **Stuart Mill** al segle XIX, per determinar la utilitat d'una acció, a més de poder mesurar quantitativament els plaers, també podem valorar-los qualitativament. Hi ha plaers qualitativament superiors que resulten de l'exercici de les facultats més elevades i específicament humanes com la intel·ligència, la sensibilitat estètica i els sentiments morals. John Stuart Mill millora substancialment l'utilitarisme de Bentham, i la mateixa Nussbaum es reconeix seguidora d'algunes de les seves idees. Aportacions com que la diversificació dels plaers és un element clau de la felicitat

humana, la inclusió de la valoració ètica —que ens garanteix poder evitar les paradoxes a les quals fèiem esment abans— i la manera com lliga la preferència pels plaers superiors amb el concepte de *dignitat humana* són elements que connecten aquest pensador amb la nostra autora. Mill també ens permet salvar el primer problema al·ludit, en excloure del càlcul utilitarista els **drets polítics** que s'han de garantir de forma necessària.

No obstant això, l'enfocament utilitarista presenta un **tercer problema** que és del tot indefugible i que ens obliga, segons Nussbaum, a renunciar-hi: les **preferències i les satisfaccions** de cada persona no són innates ni invariables sinó que estan influïdes per les condicions socials en què cada persona creix; a més, aquestes preferències són modelables socialment. El filòsof marxista Jon Elster i l'economista Amartya Sen parlen de **preferències adaptatives** per descriure com algunes persones aprenen a no voler aquelles coses que la societat ha posat fora del seu abast, en considerar que aquests béns estan situats fora dels límits assolibles per a les persones del seu **gènere, raça o classe social**. Tenim un exemple clar en la història: la majoria de les dones educades en la visió més conservadora dels rols femenins han renunciat a la seva independència o a la seva formació per haver après socialment que aquestes coses no eren desitjables ni adients per a les dones. En definir l'objectiu de les polítiques públiques en termes de satisfacció de preferències, tal com aquestes han estat enteses fins avui, els enfocaments utilitaristes tendeixen a **consolidar la situació actual**, que sovint és, en molt aspectes i per a molts col·lectius marginats o discriminats, **força injusta**. Rebutjar el dret a l'educació o a la participació política, amb les conseqüències que això té, no és el resultat simple de l'expressió de la voluntat d'una persona, sinó d'un procés de socialització en el qual aquesta persona ha interioritzat que aquests béns no són una cosa valuosa o útil.

Per acabar, analitzarem el **quart problema** que presenta l'enfocament utilitarista. L'utilitarisme té com a **objectiu la satisfacció**, que és un **estat** o una condició de la persona que és l'efecte d'una activitat, però que no és en si mateixa una forma d'activitat, ben al contrari, sovint la satisfacció s'assoleix sense haver fet cap activitat. Per exemple, una persona pot sentir-se satisfeta amb la seva relació de parella, malgrat que no hagi fet res activament per aconseguir que aquesta

relació sigui tal com és. D'altra banda, Nussbaum considera que l'enfocament utilitarista **menysprea la llibertat** que només és valorada de manera **instrumental** com un element indispensable per poder assolir la satisfacció. Però la llibertat, segons la filòsofa, a més de ser un **mitjà**, és també un **fi**; aquest aspecte de la llibertat d'eleger i actuar com un fi en si mateix no apareix reflectit, segons l'autora, en l'enfocament utilitarista. Aquest sentit de la llibertat és clau en el disseny de les polítiques públiques que han d'evitar **infantilitzar** les persones i que siguin **passives**. Més important que tenir cura de les persones és **respectar i protegir la llibertat d'elecció** d'aquestes, potenciar el més gran desenvolupament de la seva **raó pràctica** perquè, de manera autònoma, puguin prendre les seves decisions d'acord amb la pròpia **dignitat humana**. Per exemple, no n'hi ha prou amb el fet de subministrar aliments a la població necessitada, sinó que s'ha d'aconseguir que les persones tinguin la possibilitat de poder triar en matèria d'alimentació respectant la seva llibertat.

Capítol 3. Segona secció. L'enfocament utilitarista (tota la secció llevat del 5è, 6è i 9è paràgrafs)

En el capítol tercer, Martha C. Nussbaum justifica la necessitat de l'enfocament de les «capacitats» a partir d'una comparació crítica amb altres enfocaments existents.

[1] [Com mesura l'utilitarisme la qualitat de vida d'un país i quines són les seves virtuts]

Un lloc per sobre del PIB en l'escala de l'adequació, és on se situa un altre enfocament econòmic comú que mesura la qualitat de vida en una nació fixant-se en la *utilitat* total o mitjana d'aquesta, entenent per utilitat la satisfacció de preferències. (Aquest enfocament té els seus orígens en la filosofia política, i en el capítol 4 consideraré més a fons la seva versió filosòfica.) L'enfocament utilitarista té la virtut d'interessar-se per les persones: mesura la qualitat de vida en funció de les impressions manifestades per aquestes persones sobre les seves existències concretes. I té, també, un altre gran mèrit proclamat per Jeremy Bentham, el fundador de l'utilitarisme: «Cada un compta com

un i no pas com més d'un». Això significa que la satisfacció de la persona A compta igual que la satisfacció de la persona B, encara que A sigui un camperol i B un rei. A cadascuna d'aquestes persones li correspon un vot i res més que un vot. Així que la teoria és bastant democràtica en potència, i fins i tot (plantejada en contextos històrics de jerarquització social arrelada) radical. I aquesta era exactament la intenció amb què la va exposar el mateix Bentham. Els qui menyspreen l'utilitarisme tractant-lo d'insensible o de ser aliat dels grans interessos empresarials solen oblidar, erròniament, la radicalitat dels orígens i els compromisos d'aquesta filosofia.

[2] [A l'enfocament utilitarista se li poden fer quatre objeccions]

Ara bé, les intencions no ho són tot. L'enfocament utilitarista, entès com a indicador de la qualitat de vida en una nació, presenta quatre problemes que el fan menys democràtic del que sembla i el converteixen en una guia enganyosa de cara a l'elaboració de polítiques públiques.

[3] [Primera objecció: com passa amb el PIB, la utilitat total és un indicador agregatiu que no deixa veure ni corregir les desigualtats que hi ha dins de cada país]

En primer lloc, igual que en l'enfocament del PIB, agrega vides. Fins i tot encara que prengui, com a referència, les satisfaccions, més que no pas la riquesa i, d'aquesta manera, a diferència de l'enfocament del PIB, no ignori, per complet, la persona pobre que, sense posseir cap riquesa, acaba evidenciant un problema similar. Un país pot obtenir una mitjana o un total d'utilitat molt elevat, si a molts dels seus habitants els va bastant bé, encara que unes quantes persones situades en el fons de l'escala social estiguin patint considerablement. De fet, l'enfocament justifica, fins i tot, el fet que s'infligeixi semblant vida de misèria i sofriment a una classe marginada, sempre que l'esmentada estratègia serveixi per augmentar el nivell de satisfacció mitjana. I si l'esclavitud i la tortura estan descartades sota aquest enfocament (suposant que realment ho estiguin), és únicament en virtut de la suposada ineficiència d'ambdues pràctiques que s'al·lega en certs arguments empírics no del tot clars.

[4] [Segona objecció: la utilitat total és un indicador reduccionista perquè la diversitat de satisfaccions no es pot mesurar a través d'una escala única]

En segon lloc, i com també fa l'enfocament del PIB, l'utilitarisme agrega els diversos components de cada una d'aquestes vides en un sol concepte. El terme *satisfacció*, com el terme *plaer* (l'altre terme que els utilitaristes tendeixen a fer servir com a mesura multiusos), suggereix unitat i commensurabilitat allà on la vida real evoca diversitat i incommensurabilitat. Pensem, si no, en la satisfacció que sentim quan ingerim un bon menjar. ¿Com podem comparar aquesta satisfacció amb el plaer, o la satisfacció, que obtenim ajudant un amic que ens necessita, o criant un nen, o escoltant una esquinçadora, però profunda, peça musical? ¿Per on començaríem, si més no, a commensurar el plaer d'escoltar la *Desena simfonia* de Mahler amb el que sentim menjant un gelat de cucurutxo? La idea, tan sols, ja sembla ridícula per si mateixa. Normalment, no fem tals comparacions: pensem que la vida humana conté plaers (o satisfaccions) de moltes classes diferents. Si ens preguntessin «Com està de satisfet, vostè, amb la seva vida?» (el tipus de pregunta que som tan aficionats a formular els científics socials utilitaristes), ens sentiríem, certament, inclinats a respondre alguna cosa com ara aquesta: «Bé, la meua salut és genial, la feina em va bé, però una de les meves amigues està malalta i això em té molt preocupada». Els científics socials utilitaristes, no obstant això, no permeten un tipus de resposta humana complexa com aquesta. Confeccionen enquestes dissenyades perquè donin, com a resultat, una única escala de valoració, i els qui les responen han de triar un únic nombre. El fet que hi hagi tants individus que responen a aquesta pregunta de totes les maneres possibles, no és cap prova que coincideixin amb qui la formula, en la premissa que totes les satisfaccions són commensurables en una única escala. Si alguna cosa ens mostra aquesta reacció dels enquestats i les enquestades, és una característica que ja coneixem: que les persones som diferents de l'autoritat. Si una persona en una posició d'autoritat ha formulat el qüestionari d'una certa manera, nosaltres l'acceptem tal com està, encara que ens sembli força ordinari. Al cap i a la fi, els qui no responen perquè estan en desacord amb la manera com s'ha plantejat la pregunta no tenen en compte el resultat final.

[5] [Aquestes dues primeres objeccions tenen una possible correcció: amb l'establiment d'un «mínim social» i amb un «utilitarisme qualitatiu» com el de John Stuart Mill]

És possible, des de l'enfocament utilitarista, imaginar una resposta a la meua primera i a la meua segona crítiques: a la primera, adoptant una concepció afegida de mínim social; a la segona, admetent que la utilitat té dimensions plurals. John Stuart Mill va efectuar aquesta segona correcció proposant distincions qualitatives dins l'àmbit de la utilitat. En el seu important article titulat «Plural Utility», Sen segueix aquest camí assenyalat per Mill. I, d'altra banda, Mill, si més no, va començar a donar una resposta a la primera objecció, garantint una posició segura per als drets polítics, situats, així, fora de l'òrbita del càlcul utilitarista.

[6] [Tercera objecció –que ens apareix com a insalvable–: les preferències i les satisfaccions de les persones estan influïdes per les seves condicions socials concretes i es poden arribar a modelar socialment]

Hi ha una tercera objecció, tanmateix, que penetra més a fons en la crítica a l'estàndard basat en la utilitat i que ens obliga a renunciar-hi per complet. Aquesta objecció, popularitzada per Sen i Jon Elster, se centra en la mal-leabilitat social de les preferències i les satisfaccions. Les preferències no són innates ni perennes: responen a les condicions socials. Quan la societat ha posat certes coses fora de l'abast d'algunes persones, aquestes, normalment, aprenen a no voler tals coses; formen el que Elster i Sen anomenen *preferències adaptatives*. De vegades, l'adaptació es produeix, fins i tot, després que la persona volgués, inicialment, aquesta cosa. El títol mateix del llibre d'Elster, *Raïm amarg*, s'inspira en la fàula de la guineu que diu que el raïm és verd des del moment en què s'adona que no pot abastar-lo. En ocasions, tanmateix, les persones aprenen, des del principi, a no voler aquests béns perquè estan situats fora dels límits assequibles pels individus del seu gènere, la seva raça o la seva classe. Les dones educades conforme a un model de la dona correcta, entesa com aquella que no treballa fora de casa o que no s'escolaritza més enllà de la infantesa, no solen desenvolupar el desig de fer coses així i, per tant, poden declarar-se satisfetes amb el seu estat, en-

cara que se'ls hagin negat oportunitats de les quals haurien gaudit aprofitant-les per al seu benefici. Altres grups marginats també tendeixen a interioritzar la seva categoria de ciutadans o ciutadanes de segona classe. En definir l'objectiu social en termes de la satisfacció de preferències reals actuals, els enfocaments utilitaristes solen reforçar l'*statu quo*, que pot ser, al seu torn, molt injust.

Aquests problemes queden, nítidament, ressaltats en la vida de la Vasanti, ja que ella no hauria declarat mai cap insatisfacció amb el seu analfabetisme o amb el seu aïllament de la participació política abans que la seva experiència conscienciadora amb el grup de la SEWA li mostrés la importància d'aquestes capacitats i l'animés a concebre's, a si mateixa, com una persona d'igual vàlua que les altres. Encara que mai no va arribar a adaptar-se a la violència domèstica, sí que es va ajustar a una vida que mancava d'algunes de les capacitats centrals de la llista... fins que la nova situació la va conduir a apreciar el valor d'aquestes.

[7] [Quarta objecció: en posar la satisfacció –que és un estat i no una activitat– com a objectiu, infravalora la llibertat que es pren només com a un mitjà i no com a un fi en si mateix]

Existeix, també, una quarta i última objecció no tan contundent: l'enfocament utilitarista que he descrit se centra en la satisfacció com a objectiu. Aquesta s'entén, habitualment, com un estat o una condició de la persona que és resultat d'una activitat, però que no constitueix, en si mateixa, una forma d'activitat i que, de fet, pot, fins i tot, aconseguir-se sense que existeixin actes relacionats. Per exemple, una persona pot sentir-se satisfeta per una feina ben feta encara que no hagi estat així i l'hagin induïda a creure que sí que l'ha fet bé. El filòsof Robert Nozick va explicar, gràficament, aquesta possibilitat imaginant-se una «màquina d'experiències» a la qual poguéssim connectar-nos per tenir la falsa il·lusió d'estar estimant, treballant o menjant, i que ens permetés tenir les experiències de satisfacció associades a tals activitats, encara que, en realitat, no estiguéssim fent res d'això en absolut. La majoria de les persones, aposta Nozick, no optarien per l'esmentada màquina d'experiències, sinó que preferirien tenir una vida d'eleccions i activitats pròpies, fins i tot sabent, per endavant, que moltes d'aques-

tes activitats els oferirien frustracions. I la majoria dels seus lectors i lectores coincideixen amb ell.

En definitiva, l'enfocament utilitarista infravalora la llibertat. Aquesta pot ser entesa com un mitjà per a l'obtenció de satisfacció i, en aquest aspecte, els utilitaristes i els teòrics de les capacitats podem coincidir, ja que també nosaltres subratllem la importància instrumental de la llibertat. Però la llibertat d'elegir i actuar és una finalitat a més d'un mitjà, i aquest és l'aspecte que l'actitud utilitarista convencional no pot captar.

[8] [Les polítiques públiques, més enllà de poder tenir cura de les persones, han de protegir i respectar la llibertat d'elecció d'aquestes]

La qüestió de la llibertat d'elecció i l'agència ocupen un lloc preponderant en el context de vides com la de la Vasanti. Les dones solen ser tractades com a persones dependents passives —criatures que cal cuidar (o no)—, més que no pas com a éssers humans independents, mereixedors de respecte per les seves decisions. Per dir-ho d'una altra manera, tendeixen a ser infantilitzades. Nosaltres pensem que, dins d'uns límits, la satisfacció és un objectiu apropiat en el cas de les nenes i els nens de poca edat, encara que també volem que tractin d'iniciar la seva activitat bastant aviat, per molt que aquesta els reporti alguna frustració. Però, sens dubte, cap estat passiu de satisfacció no és un objectiu apropiat per als éssers humans adults. Existeix una gran diferència entre una política pública orientada a cuidar-se de les persones i una altra que pretengui respectar i protegir la llibertat d'elecció. Fins i tot en l'àmbit de la nutrició, on, inicialment, es podria pensar que la satisfacció és l'únic que ens interessa, podem veure que una política que es limiti a subministrar menjar a les persones en comptes de donar-los la possibilitat d'elegir en matèria d'alimentació serà insuficientment respectuosa amb la llibertat d'elles. Aquesta no deixa de ser, en el fons, una versió més de l'argument que la raó pràctica domina sobre tots els altres objectius perquè fa que la recerca de la consecució d'aquests estigui a l'altura del que dicta la dignitat humana.

Tercera secció. Enfocaments basats en els recursos

En aquesta secció, Martha C. Nussbaum ens defineix el que ella anomena «Enfocaments basats en els recursos» i els analitza críticament.

Un exemple d'aquests tipus d'enfocaments el podem trobar en la teoria dels «**béns primaris**» que el filòsof del segle xx John Rawls va exposar en la seva obra *Teoria de la justícia* (1971). Aquest filòsof defensa una forma de **liberalisme social** del qual Nussbaum reconeix influències, però amb el qual també té diferències (que veurem a continuació).

Com que la teoria de Rawls és força complexa, la filòsofa tracta d'exposar la idea en què aquesta teoria es fonamenta de la manera més senzilla possible: «**Un país és millor** per a la seva ciutadania **quan més recursos té, sempre que els distribueixi igualitàriament** (o amb una igualtat suficient) entre totes les persones que hi viuen». Aquesta idea es justifica des del convenciment que una assignació igualitària dels recursos bàsics és desitjable perquè la riquesa i la renda són recursos que es poden transformar en tot tipus de béns primaris. Nussbaum pensa que aquests enfocaments basats en els recursos equivalen a una **versió igualitarista de l'enfocament del PIB**.

Els enfocaments basats en els recursos tenen la virtut de preocupar-se per la **distribució de la riquesa**, preocupació que és compartida per l'autora i pels partits de caire **socialdemòcrata**. Però aquests tipus d'enfocaments presenten també un conjunt de problemes.

El **primer problema** que presenten és que la riquesa i la renda no són bons indicadors del que les persones són realment capaces de fer i ser. Cada persona, nens o adults, homes o dones, persones amb diversitat funcional o no, amb formació o sense, amb una més gran o més reduïda intel·ligència, etc., té unes **necessitats diferents** de recursos per assolir un nivell similar de funcionament i, també, té **facultats i aptituds distintes** per convertir els recursos en funcionaments. No n'hi ha prou amb una **distribució equitativa** de la riquesa, que doni més a qui més ho necessita, sinó que les polítiques públiques han d'estar orientades a facilitar que les persones adquireixin la **capacitat** per funcionar en cada una de les diferents «capacitats centrals».

El **segon problema** que presenten els enfocaments basats en els recursos és que **algunes de les desigualtats socials existents tenen una causa que s'ha anat perpetuant en el temps com, per exemple,**

les diferències de gènere, la no atenció a les persones discapacitades o la discriminació i l'estigmatització de certes minories i col·lectius. Si ens limitem només a la distribució igualitària dels recursos, l'únic que aconseguirem serà **mantenir la situació actual, que és injusta**. La societat fins ara ha tractat de manera injusta aquestes persones en construir-los un entorn social advers; per tant, haurem de dedicar-los més recursos per corregir les desigualtats que les perjudiquen i modificar l'actitud respecte als col·lectius afectats.

El **tercer problema** que detecta Nussbaum és que la **renda** i la **riquesa** no són indicadors adients per representar la **capacitat per funcionar** d'algunes persones en moltes àrees. Per exemple, un nivell elevat de riquesa no garanteix sempre el **respecte social**, ni la **inclusió** ni la **no humiliació** dels grups que han estat marginats o subordinats, com els jueus a l'Europa dels segles XVIII i XIX o la comunitat LGTBI+ als Estats Units al segle XX. Disposar d'un nivell de renda alt tampoc no els ha lliurat de l'**estigma** ni de la **discriminació**.

Per acabar, analitzarem un **quart problema**. No és impossible trobar una societat en què la **riquesa** i la **renda estiguin distribuïdes de manera suficientment justa**; és a dir, on no hi hagi unes grans desigualtats econòmiques, i, no obstant això, sigui aquesta una societat en la qual **no es garanteixin altres béns que també són essencials**, com les llibertats (d'expressió, d'associació o de culte religiós) o el dret a viure en un entorn amb un medi ambient raonablement no contaminat.

Capítol 3. Tercera secció. Enfocaments basats en els recursos (secció sencera)

[1] [Idea principal en la qual es fonamenten els «enfocaments basats en els recursos», els quals equivalen a una versió igualitarista de l'enfocament del PIB]

Una alternativa popular a l'enfocament utilitarista és la constituïda per un grup d'enfocaments que insta a una assignació igualitària (o més adequada des del punt de vista distributiu) dels recursos bàsics, entenent que la riquesa i la renda són recursos multiusos d'aquesta classe. Amartya Sen critica, sovint, tals enfocaments i se centra, concretament, en la teoria dels «béns primaris» exposada

per John Rawls en la seva *Teoria de la justícia*. De tota manera, i ja que, per a Rawls, els béns primaris són, només, un element més d'una teoria general summament complexa, potser és millor no evocar les seves tesis i considerar, en el seu lloc, una proposta més simple, com la que vindria a dir que un país és millor per als seus ciutadans i ciutadanes com més recursos té, sempre que els divideixi igualitàriament (o amb prou igualtat) entre tots els seus habitants. Anomenem aquesta proposta «enfocament basat en els recursos». Aquest enfocament vindria a ser una versió igualitarista de l'enfocament del PIB.

[2] [Els enfocaments basats en els recursos tenen la virtut de preocupar-se per la distribució de la riquesa però també se'ls poden fer objeccions: la primera és que la renda i la riquesa no són bons indicadors del que una persona és capaç de fer i ser]

Aquest programa tindria la virtut de preocupar-se molt per la distribució. Ara bé, també toparia amb formidables objeccions. Per començar, la renda i la riquesa no són uns bons indicadors representatius d'allò que les persones són realment capaces de fer i de ser. Cada individu té necessitats diferents de recursos per assolir un nivell similar de funcionament, i també té facultats i aptituds diferents per convertir recursos en funcionaments. Algunes de les diferències rellevants són de caràcter físic: un nen necessita més proteïnes que un adult per a un funcionament físic saludable, i una dona embarassada o un mare alletant necessiten més nutrients que una que no estigui en estat. Cap política pública assenyada no donaria els mateixos recursos, relacionats amb la nutrició, a totes les persones, sinó que, per exemple, en dedicaria més a les necessitats proteíniques dels nens, ja que l'objectiu assenyat d'aquesta classe de polítiques no té en compte, només, el repartiment equitatiu de diners, sinó també el fet de facilitar, a les persones, la capacitat de funcionar. Els diners no són més que un instrument.

[3] [La segona objecció és que una distribució merament igualitària de la riquesa no soluciona, per si mateixa, les desigualtats socials que tenen el seu origen en la discriminació de certs col·lectius ni les necessitats específiques de certes minories]

A més, algunes de les diferències rellevants són creades per desigualtats socials persistents i, en aquest punt, l'enfocament basat en els recursos —com els enfocaments prèviament considerats— demostra ser un aliat de l'*statu quo*. Per situar les dones i els homes en una posició similar respecte a les oportunitats educatives en una societat que devalua fortament l'educació femenina, haurem de gastar més en aquesta última que en la masculina. Si volem que les persones amb discapacitats físiques siguin capaces de desplaçar-se, en una societat, de la mateixa manera que les persones «normals», necessitarem dedicar-los diners addicionals, adaptant els edificis mitjançant la construcció de rampes, o introduint plataformes elevadores en els autobusos, entre altres mesures. Aquests dos casos són similars: la raó per la qual es necessita una despesa extraordinària és que la societat en qüestió ha obrat de manera injusta en el passat, construint un entorn social que ha marginat certes persones. Però aquesta despesa pot estar justificada, fins i tot, encara que no tingui una finalitat compensatòria, si bé, en aquest cas, l'argument justificador és un xic diferent: potser és més car educar un nen nascut amb síndrome de Down que altres nens i nenes, però una societat compromesa a educar tots els seus ciutadans i ciutadanes no hauria de defugir aquest desemborsament. L'important, per a les finalitats que aquí perseguim, és que, ni en un cas ni en l'altre, no se'ns parla prou de l'enfocament basat en els recursos sobre com els està anant, realment, a les persones. Podria, fins i tot, atorgar puntuacions elevades a una nació que ignorés les protestes de grups marginats o subordinats.

[4] [La renda i la riquesa no són indicadors representatius de la capacitat per funcionar en moltes àrees, ja que no garanteixen el respecte i la inclusió socials de determinats col·lectius ni eviten, per si mateixes, la seva discriminació i estigmatització]

La renda i la riquesa no són indicadors representatius adequats de la capacitat per funcionar en moltes àrees. Són, segurament, mesures especialment mal aproximades del respecte social, la inclusió i la no-humiliació. Les societats contenen, habitualment, grups que són, raonablement, rics, però que es troben exclosos socialment: era el cas dels jueus en l'Europa dels segles XVIII i XIX, o el dels gais i les lesbianes

en el Estat Units d'Amèrica del segle XX. Encara que igualéssim la riquesa i la renda per complet, per a tots els individus, no ens deslliuràrem de l'estigma ni de la discriminació.

[5] [La distribució més o menys igualitària de la renda i la riquesa tampoc no garanteixen altres béns essencials, que també han de ser objecte de les polítiques públiques, com les llibertats o un medi ambient poc contaminat]

Hi ha, d'altra banda, alguns béns que poden estar totalment, o pràcticament, absents en una societat en la qual la riquesa i la renda siguin raonablement altes i hi estiguin distribuïdes de forma bastant igualitària. Una societat així podria continuar mancant, igualment, de llibertat religiosa, o de llibertat d'expressió i associació. O els seus membres podrien gaudir d'aquestes llibertats, però no de l'accés a un medi ambient, raonablement, poc contaminat. El PIB *per capita*, fins i tot en el cas que estigui distribuït de forma igualitària, no és un bon indicador de l'existència d'aquests altres importants béns. Si creiem que totes aquestes coses tenen importància, ens interessarà que les polítiques públiques se centrin en cada una d'elles, en comptes de suggerir que totes quedin satisfetes, si ens centrem, exclusivament, en la renda i la riquesa.

Quarta secció. Les capacitats i la qüestió del mesurament

En aquesta secció, Martha C. Nussbaum justifica el sentit de les preguntes essencials de l'enfocament de les «capacitats» intentant esmenar les deficiències que ha detectat en l'enfocament del PIB, els enfocaments utilitaristes i els basats en els recursos. A continuació, posa en valor l'*índex de desenvolupament humà* (IDH) —del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament— i mostra les diferències que aquest té amb aquells altres enfocaments. Per acabar, analitza si les «capacitats» es podem mesurar i intenta definir de quina manera es pot fer això.

Per a Nussbaum, els **problemes** detectats en els enfocaments que ha analitzat en el transcurs d'aquest tercer capítol **justifiquen** les preguntes clau a partir de les quals s'ha articulat l'enfocament de les «capacitats»: «Què són realment **capaces de fer i de ser**, les perso-

nes? i Quines són les **oportunitats** reals que la societat els ha donat per **actuar i elegir?**». Són aquestes preguntes les que han d'orientar tota política pública que vulgui millorar la **qualitat de vida** de les persones que viuen en un país.

La versió d'aquest enfocament de la filòsofa, que es presenta com una **teoria de la justícia mínimament exigible**, es fonamenta en la idea que **totes les capacitats** importants són **heterogènies i incommensurables**, en la importància de la **distribució** i en la consideració que les **preferències** són **indicadors poc fiables** per determinar els objectius que s'han de perseguir.

A continuació, Nussbaum reflexiona sobre el valor de l'*índex de desenvolupament humà* i el diferencia dels índexs utilitzats pels enfocaments que acaba d'analitzar críticament. L'IDH serveix per classificar les nacions d'acord amb **una mesura única**, però **no simplifica la realitat** —com ho feien aquests altres índexs—, perquè és el resultat de l'**agregació ponderada** de les **dades** sobre l'**esperança de vida**, l'**educació** i el **PIB per càpita** de les persones de cada país. En el context del moment històric en què aquest índex va aparèixer era impensable no oferir un indicador únic, però va significar un avenç en la mesura que permetia conèixer l'estat de desenvolupament de cada país a partir de l'anàlisi de les **dades desagregades** que contenen els informes —és en aquestes dades on realment es troba la **informació significativa**.

L'IDH va ser una **innovació qualitativa** perquè va donar un valor important en les ponderacions a factors que fins ara s'ignoraven, com la longevitat o l'educació, però, a més, aquest índex s'ha anat ampliant i enriquint amb noves agregacions, com l'*índex de desenvolupament humà relatiu al gènere* (IDG) —que ha servit per avaluar el grau d'igualtat entre homes i dones—, la *mesura d'empoderament de gènere* (MEG) —que s'ha utilitzat per mesurar l'accés de les dones als càrrecs directius i polítics— i d'altres de més específiques que s'han anat afegint amb cada nova edició dels informes d'acord amb les necessitats del moment o les noves preocupacions.

Per acabar aquesta secció, l'autora es pregunta si **podem mesurar les capacitats** i **com** ho podríem fer. Les capacitats són **plurals**, però això no significa que no es puguin **mesurar per separat**. Ara, com que les capacitats es poden **combinar** entre elles, és possible que, de vega-

des, les haguem d'inferir a partir de les **pautes de funcionament** de les persones —s'haurà de separar la possessió de la capacitat i la interacció entre les diverses capacitats dels funcionaments que cada persona hagi triat i analitzar els contextos i les circumstàncies que envolten cada funcionament en concret. Tot això significa que el mesurament de les capacitats requereix, de vegades, molta informació i una anàlisi complexa i multifactorial. D'altra banda, hem d'evitar caure en la «**fal·làcia del mesurament**», creure que, quan una variable és més fàcilment mesurable, llavors aquesta ha de ser la principal o la més adient. Hem d'afegir que, moltes vegades, més que una escala numèrica és millor fer servir un mesurament de caràcter més **qualitatiu**.

Capítol 3. Quarta secció. Les capacitats i la qüestió del mesurament (secció sencera)

[1] [Els problemes plantejats pels enfocaments criticats per Nussbaum justifiquen les preguntes clau de l'enfocament de les «capacitats» i serveixen per definir els seus trets característics]

De totes aquestes objeccions, va néixer la idea que les preguntes que, en realitat, ens hem de fer són les següents: Les persones, què són, realment, capaces de fer i de ser? I quines són les oportunitats reals que la societat els ha donat per actuar i per elegir? L'enfocament en qualsevol de les seves formes —tant la de la teoria comparativa de la qualitat de vida feta servir per Sen i pels economistes del desenvolupament influïts per ell, com la de la teoria de la justícia mínimament exigible que jo he desenvolupat— recalca l'heterogeneïtat i la incommensurabilitat de totes les oportunitats o capacitats importants, la importància de la distribució, i l'escassa fiabilitat de les preferències com indicadors dels objectius que, realment, val la pena de perseguir.

[2] [Origen i abast de la funcionalitat de l'índex de desenvolupament humà (IDH) del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament]

Els que hagin llegit els «informes de desenvolupament humà» del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament s'hauran adonat

que encara es classifiquen les nacions conforme a una mesura única: l'índex de desenvolupament humà (IDH). L'IDH és el resultat d'una agregació ponderada de dades sobre l'esperança de vida, l'acompliment educatiu i el PIB *per capita*. (Les ponderacions s'expliquen en un apèndix tècnic que s'inclou en cada un dels informes.) Podríem al·legar, doncs, que l'IDH comet el mateix excés de simplificació que el que estan acusats els altres enfocaments. Però aquesta objecció malinterpretaria el paper de l'IDH. L'IDH és estratègic. Es va inserir al primer informe en la darrera del procés de formulació (i contra les objeccions d'alguns puristes) perquè Mahbub ul Haq, pragmàtic consumat, creia que els països acostumats a les classificacions úniques no acceptarien cap altra cosa i, per tant, els informes no tindrien repercussió, llevat que produïssin una classificació d'aquest tipus. El que de veritat importava, doncs, era confeccionar un indicador únic diferent, que donés un pes important en les ponderacions a factors (com la longevitat o l'educació) sobre els quals, normalment, no es posava cap èmfasi en les classificacions de nacions pel seu nivell de desenvolupament. Una vegada aquest indicador, únic i diferent, ressaltador de la importància de la salut i l'educació, hagués captat l'atenció general, era de suposar que la gent provaria de burxar per sota de la primera taula de resultats i llegiria les dades desagregades exposades en la resta de l'informe. En aquestes xifres desagregades és on hi ha la substància real, però un indicador únic (més indicatiu que definitiu) pot dirigir la nostra atenció cap a certs aspectes destacats de les dades.

[3] [En contra del que podria semblar, l'IDH no simplifica la realitat ni la redueix a un únic nombre, com han fet els enfocaments que fins ara s'han criticat]

Al llarg dels anys, els informes han anat mantenint tant l'IDH com les dades desagregades, però han afegit, també, altres agregacions suggeridores. L'IDG (l'índex de desenvolupament humà relatiu al gènere) corregeix l'IDH incloent els desequilibris entre gèneres, i alguns països que s'enorgulleixen de la seva posició elevada en la taula de l'IDH (com, per exemple, el Japó) es van sorprendre de veure's molt per sota en la llista de l'IDG. La MEG (la mesura d'apoderament de gènere) mesura no els avenços de les dones en terrenys com la longevitat o l'educació,

sinó el seu accés a càrrecs directius i polítics. També aquest indicador ha resultat ser molt esclareidor, ja que, en diversos casos, s'observa una notòria discrepància entre l'IDG i la MEG: la MEG, fins i tot, essent un indicador agregat, indueix el lector a valorar la importància que el poder directiu i polític té per separat com a element de la igualtat de les dones. Així mateix, s'han anat afegint altres suggeridores mesures agregades. A més, cada informe gira entorn d'un tema destacat (la tecnologia, els drets humans o altres qüestions) i recull altres articles i estudis atapeïts de dades. Ningú que utilitzi aquests informes, doncs, no pot tenir la impressió que l'únic que importa és un indicador d'un sol nombre. Aquests nombres únics van dirigint la nostra atenció cap a les diverses capacitats centrals pertinents.

[4] [S'analitza si les «capacitats» es poden mesurar i com]

És natural preguntar-se si les capacitats poden mesurar-se i de quina manera. Tendim a sucumbir al que podríem anomenar «la fal·làcia del mesurament», o el que és el mateix, al convenciment que, quan una determinada cosa (posem per cas el PIB) és fàcil de mesurar, aquesta ha de ser la més pertinent o la més central. No cal dir que això no té per què ser així. Però qui proposi un nou criteri de valor de l'acció pública necessitarà mostrar, de tota manera, que, en principi almenys, podem trobar maneres de mesurar aquest valor. Les capacitats són plurals, però això no significa que no les puguem mesurar cada una per separat. La dificultat rau en el fet que la noció de *capacitat* combina, de manera complexa, la preparació interna amb l'oportunitat externa, per la qual cosa és molt probable que el seu mesurament no resulti senzill. Aquesta qüestió ocupa, com és lògic, moltes de les persones que treballen en aquest enfocament i, de resultes d'això, s'està desenvolupant una àmplia bibliografia especialitzada en el mesurament de capacitats. És possible que, de vegades, hàgim d'inferir la capacitat a partir de les pautes de funcionament. Suposem, per exemple, que observem que la participació electoral és menor entre la població afroamericana. No podem inferir una absència de capacitat a partir d'aquesta absència de funcionament, ja que les persones podrien haver optat, simplement, per no votar. Però, quan un patró de participació baixa està correlacionat, a més, amb una situació de subordinació i estigma socials, podem sospitar, amb més fonament, que hi ha presents certs im-

pediments subtils que interfereixen en la capacitat política. Podríem estar parlant d'obstacles en el registre del cens de votants, dificultats en l'accés als col·legis electorals o denigració d'aquests electors en les esmentades escoles; també podria tractar-se de desigualtats educatives, sensació persistent d'impotència i altres deficiències de capacitat menys tangibles. Però la complexitat de la qüestió no significa que no sigui real i susceptible d'estudi: per això la resposta correcta a tal complexitat és la d'esforçar-se més per detectar i mesurar els factors pertinents. De la mateixa manera, si volguéssim saber si les persones tenen accés al joc i a l'esbargiment, començaríem per observar el més evident: les hores que dediquen al treball i les reservades al lleure. Però això ens portaria, de seguida, a analitzar temes més complexos, com ara la ubicació, l'estat de manteniment i la seguretat dels parcs i d'altres instal·lacions d'esbarjo.

[5] [Per poder mesurar algunes capacitats, més que una escala numèrica, és més adient fer servir una valoració qualitativa]

És habitual pensar que el mesurament suposa l'aplicació d'algun tipus d'escala numèrica. En la vida real, tanmateix, cal estar familiaritzats amb altres formes de mesurament de caràcter més qualitatiu. Quan el Tribunal Suprem dels Estats Units d'Amèrica es pregunta si una determinada llei vulnera la garantia de la llibertat d'expressió continguda en la Primera Esmena de la Constitució, els magistrats no utilitzen una escala numèrica conforme a la qual ordenen diferents règims d'expressió, sinó que consulten el text constitucional, els precedents del mateix tribunal, i altres materials històrics i socials pertinents. De tota manera, sembla correcte afirmar que el tribunal acaba decidint si una determinada política situa alguns ciutadans i ciutadanes per sota d'un llindar acceptable al qual es refereix la llibertat d'expressió. El que aquí suggereixo és que algunes capacitats han de ser mesurades d'aquesta manera i no conforme a cap escala quantitativa. Si haguéssim cregut que una escala numèrica hauria resultat útil en casos relatius a la llibertat d'expressió, o a la religió, probablement ja n'hauríem utilitzat alguna. Tanmateix, la forma discursiva d'anàlisi que s'ha desenvolupat en el lloc corresponent sembla apropiada, si més no, per a certes qüestions relacionades amb el nivell llindar d'un dret fonamental.

Cinquena secció. Els enfocaments basats en els drets humans

En aquesta secció, Martha C. Nussbaum relaciona i compara l'enfocament de les «capacitats» amb els enfocaments basats en els drets humans.

La filòsofa considera que la seva versió de l'enfocament de les «capacitats» es pot entendre com un tipus d'enfocament basat en els drets humans, tot i que amb un abast **més ampli**, ja que sosté que **els animals no humans també tenen drets**.

L'enfocament de les «capacitats» està relacionat amb el moviment internacional de defensa dels drets humans, amb què comparteix una idea fonamental: «Totes les persones tenen **dret** a uns **béns bàsics** en virtut de la seva humanitat; un dels deures principals de la societat és **respectar i donar suport a aquest dret**».

Aquests dos tipus d'enfocaments tenen una relació estreta també pel que fa al **contingut**. La llista de les **capacitats** coincideix bàsicament amb els drets de **primera generació** (els drets polítics i civils) i els **drets de segona generació** (els drets socials i econòmics). Capacitats i drets tenen un paper similar en proporcionar una base per fer **comparacions transculturals** i definir les **garanties constitucionals**. No obstant això, s'ha criticat que algunes declaracions de drets no han estat prou sensibles a les **qüestions de gènere, raça i d'altres** respecte de les quals la societat ha desenvolupat una conscienciació més gran en els darrers temps. L'enfocament de les «capacitats» i algunes de les declaracions de drets més actuals volen esmenar aquesta deficiència.

L'enfocament de les «capacitats» **amplia i complementa** els enfocaments convencionals dels drets humans en definir de manera filosòfica, **més clara i inclusiva**, els conceptes clau en els quals es fonamenta. Aquesta reformulació terminològica permet ampliar els drets als animals no humans, reclama la igualtat total de drets per a les persones amb discapacitats cognitives, estableix un lligam més clar entre els drets i la noció de *dignitat humana*, articula la relació entre els drets humans i els drets de les altres espècies i, per acabar, explicita la relació que hi ha entre els drets i els deures de les persones.

Però l'enfocament de les «capacitats» també apunta **crítiques** a la filosofia en la qual es fonamenten alguns dels enfocaments basats en

els drets humans. Nussbaum se centra principalment en la tradició del **liberalisme polític i jurídic** nord-americà. Aquesta tradició defensa que n'hi ha prou amb el fet que el govern **no interfereixi** en els assumptes de la ciutadania perquè els drets d'aquesta es considerin garantits (idea de **llibertat negativa**). L'enfocament de les «capacitats» sosté, al contrari, que tots els drets suposen una **acció positiva** per part del govern que ha de donar suport activament a les capacitats de les persones, i no n'hi ha prou amb el fet que s'abstingui de posar-los entrebancs. Per a Nussbaum, els drets fonamentals no són més que paraules en un paper fins que l'acció de l'Estat els converteix en reals. No n'hi ha prou tampoc amb el reconeixement simplement formal d'aquests drets, sinó que s'han de dissenyar polítiques específiques que capacitin les persones perquè puguin ser lliures de fer i ser el que legítimament vulguin (idea de **llibertat positiva**), i, en aquest camí, totes les llibertats sempre impliquen la inhibició de la interferència dels altres.

Capítol 3. Cinquena secció. Enfocaments basats en els drets humans (1r, 2n i 6è paràgrafs)

[1] [Punts en comú de l'enfocament de les «capacitats» i el moviment internacional en defensa dels drets humans i aspectes en els quals aquest moviment mostra deficiències]

L'enfocament de les capacitats està estretament unit al moviment internacional de defensa dels drets humans. En el fons, la meua pròpia versió està caracteritzada com una espècie d'enfocament basat en els drets humans. Sen també posa en relleu l'estret vincle existent entre les capacitats i els drets humans. L'enfocament de les capacitats i el dels drets humans coincideixen entorn de la idea segons la qual totes les persones tenen dret a certs béns centrals en virtut de la seva humanitat mateixa, i que un dels deures fonamentals de la societat és el de respectar tals drets i donar-hi suport. (El meu enfocament afirma que els animals no humans també tenen drets; en aquest sentit, almenys, és més ampli que l'enfocament dels drets humans.) Hi ha també una relació estreta quant al contingut. Les capacitats de la meua llista coincideixen, substancialment, amb els drets humans reconeguts en la De-

claració Universal i en altres instruments semblants. Cobreixen, efectivament, el mateix terreny que els anomenats drets de primera generació (els drets polítics i els civils) i de segona generació (els econòmics i els socials). I exerceixen un paper similar, ja que proporcionen una base tant per a les comparacions transculturals com per a les garanties constitucionals. I si el paradigma dels drets humans ha estat criticat per no fer prou atenció a qüestions relacionades amb el gènere, la raça i altres qüestions per l'estil, l'enfocament de les capacitats (els millors enfocaments basats en els drets humans, per cert) prova de remeiar tals defectes.

[2] [En quins aspectes concrets l'enfocament de les «capacitats» busca millorar els enfocaments convencionals de defensa dels drets humans]

En certs i importants sentits, l'enfocament de les capacitats complementa els enfocaments convencionals dels drets humans, entre altres coses, pel seu caràcter explícit i per la seva claredat filosòfica a propòsit de les nocions bàsiques rellevants i per l'atractiu de les seves formulacions específiques. Per exemple, per tal que algú tingui drets, l'enfocament només exigeix que hagi nascut humà o humana i que compti amb un mínim nivell d'agència; no estipula requisits com la racionalitat ni altres propietats específiques. D'aquesta manera, permet que es reconegui la igualtat dels drets humans de les persones amb discapacitats cognitives. A més, articula i expressa, amb més claredat que la majoria dels enfocaments convencionals sobre els drets humans, la relació entre aquests últims i la dignitat humana (ja que les capacitats centrals es defineixen, en part, en termes de dignitat). Articula, amb similar claredat, la relació entre els drets humans i els d'altres espècies (tots els éssers sensibles tenen drets basats en la justícia, i els «conflictes tràgics» han de resoldre's com es resoldrien dins d'una mateixa espècie; és a dir, aspirant a aconseguir un món en el qual no hi hagi aquests conflictes). Finalment, explicita la relació entre els drets i els deures humans. L'enfocament dels drets humans no és una teoria plenament integrada; l'enfocament de les capacitats, tanmateix, prova de ser, precisament, una d'aquestes.

[3] [Crítica al paper que s'atorga a l'Estat en matèria de drets dins la tradició política i judicial dels Estats Units]

L'enfocament de les capacitats complementa, en aquests sentits esmentats, el model convencional dels drets humans. Però també aporta crítiques de, com a mínim, algunes versions familiars d'aquest model. Una idea prominent en matèria de drets, molt comuna en la tradició política i judicial dels Estats Units d'Amèrica, és la que els entén com barreres davant la interferència de l'acció estatal: n'hi ha prou que l'Estat no s'immisceixi en els assumptes dels seus ciutadans i ciutadanes per tal que es considerin garantits els drets d'aquests i aquestes. L'enfocament de les capacitats, per la seva part, insisteix en el fet que tots els drets comporten una acció positiva per part del govern: aquest ha de donar suport, activament, a les capacitats de les persones i no tan sols abstenir-se de posar-los obstacles. En absència de cap acció, els drets no són més que paraules en un paper. La Vasanti no rebia pallisses del govern de Gujarat, sinó del seu marit, però un govern que no promulgui i vigili, activament, el compliment d'una legislació contra la violència domèstica, o que no faciliti, a les dones, l'educació i les habilitats que aquestes necessiten per obtenir un salari que els permeti de guanyar-se la vida en cas que abandonin un matrimoni en el qual són objecte d'abusos, és responsable de la indignitat que pateixen aquestes dones. Els drets fonamentals no són més que paraules, fins que l'acció de l'Estat els converteix en reals. La sola idea de «llibertat negativa», que tan sovint s'esmenta a propòsit d'aquestes qüestions, és, senzillament, incoherent: totes les llibertats són positives, ja que expressen la llibertat de fer, o de ser, alguna cosa, i totes exigeixen la inhibició de la interferència d'altres. Aquest és un argument en el qual hem de posar èmfasi, molt especialment pel que fa als Estats Units d'Amèrica, on hi ha força gent que creu que el govern, com més inactiu es manté, més bé fa la seva feina.

Capítol 4. Drets fonamentals

Quarta secció. Posicions basades en el contracte social

En aquesta secció, Martha C. Nussbaum reflexiona sobre el **valor** de les teories contractualistes, assenyalant quines de les seves **aportacions**

tenen vigència i en **quins aspectes s'haurien de modificar** per poder aconseguir un **model més ampli i inclusiu**.

Recordem que la **teoria del contracte social** apareix a l'edat moderna amb el *Leviathan* de Thomas **Hobbes** (1651) com un intent de **legitimar racionalment** l'origen de la societat i l'Estat, enfront de la legitimació teocràtica que, al llarg de l'edat mitjana, havia fonamentat el poder polític en l'elecció divina (d'aquesta manera, el monarca exercia el poder en representació directa de Déu).

A la teoria de Hobbes, que buscava legitimar l'**absolutisme**, la van anar succeint la teoria de John **Locke**, que justificava el **liberalisme**, i la de Jean-Jacques **Rousseau**, que donava forma al **republicanisme**. El plantejament de base de totes aquestes teories era suposar que hi havia una **hipotètica situació inicial** en què els éssers humans vivien sense haver establert cap ordre social (**estat de natura**). Aquest estat de natura té les seves virtuts, però també provoca certs problemes que porten els individus a voler fundar un ordre social (**Estat civil**) per mirar de tractar de solucionar-los. A tal fi, estableixen els termes d'un **contracte social** que servirà per **legitimar el poder polític i l'Estat** i definir els **drets** de la ciutadania i els **límits** de qui governa. Aquests drets i aquests límits defineixen, a la vegada, l'estructura de l'ordre social establert.

Encara que Nussbaum es reconeix seguidora del liberalisme de Locke, el seu referent, respecte a les teories contractualistes, és la **teoria de la justícia** de John **Rawls**, de la qual ja hem parlat en el capítol 3. En aquesta teoria del segle xx, Rawls, en comptes de parlar d'un inicial estat de natura, proposa el que anomena la «**posició original**», una situació hipotètica en què les persones ignoren, abans d'establir els termes del contracte social, quina serà la classe social, la riquesa, la raça i el sexe que tindran en l'ordre social futur. Des d'aquesta posició original, se'ls demana que, fent servir la seva **racionalitat**, seleccionin els **principis de justícia** pels quals s'haurà de governar la societat en què viuran.

El **supòsit** comú a totes aquestes teories contractualistes és acceptar que el **poder** de què disposen tots els éssers humans, si tenim en compte les seves capacitats físiques i mentals, està molt anivellat. És aquesta **igualtat similar** la que els fa comprendre que, en una situació de col·lisió d'interessos i enfrontament, ningú no té la

garantia de sortir-ne vencedor i que, per tant, val la pena renunciar a alguns dels seus **avantatges naturals** i acceptar les **restriccions socials** que sorgiran de l'establiment d'un ordre social. D'aquesta manera, no és l'**amor al proïsme** ni l'**altruisme** el fonament de la societat, sinó l'**avantatge recíproc** dels participants i, en darrer terme, l'**interès propi**.

Per a Nussbaum, les teories contractualistes ens proporcionen una bona explicació que ens permet entendre la **cooperació** i la **justícia socials**. També ens serveixen per fer-nos una idea de com hauria de ser una **societat fundada en un ideal d'imparcialitat**, que tractés amb **justícia** la seva ciutadania, sense afavorir ni privilegiar cap persona o grup en virtut de la seva riquesa, classe, raça o gènere.

La filòsofa considera la teoria de la justícia de John Rawls com una de les grans aportacions de la filosofia política occidental contemporània, però també hi detecta algunes **deficiències**.

Els **supòsits** de la igualtat similar i l'avantatge recíproc provoquen una **asimetria de poder** entre els **possibles participants en el contracte** (que no pot ser compensada simplement amb una redistribució de la riquesa o la renda). Com a resultat, les persones amb **discapacitats físiques i cognitives greus queden excloses** de la «posició original». Segons Rawls, les seves necessitats específiques no són preses en consideració en el moment que la societat selecciona els seus principis i estructures fonamentals, sinó posteriorment. Això significa que aquestes persones s'han de sotmetre a la **dominació** d'aquelles que són participants del pacte i, encara que aquestes fossin molt benivolents, les deixa en una situació indigna i injusta de **subordinació**.

La raó última d'aquest problema rau en el fet que Rawls segueix la **concepció kantiana** de la persona, que està basada en la **racionalitat**. Això significa que les persones amb discapacitats cognitives, de fet, no puguin ser considerades com a persones a efectes del contracte social. És més, Rawls sosté que les persones que siguin incapaces de subscriure contractes no són subjectes de **justícia política**.

D'altra banda, el mateix passa amb **els animals no humans**, que tampoc no disposen de capacitat racional. Això implica que envers ells, segons Rawls, tenim **deures ètics** però **no deures polítics**.

Nussbaum, al contrari, defensa que gairebé tots els animals no humans són subjectes de justícia i posseïdors d'una dignitat, que és pro-

porcional a la forma d'agència característica de la seva espècie i que ha de ser respectada i defensada per les lleis i les institucions polítiques.

La idea de **justícia** en Nussbaum està conceptualment unida a la idea de **dany sofert** i de **frustració** i, a la vegada, està íntimament lligada a la possessió d'una certa **capacitat sensitiva** (especialment, a la capacitat de sentir dolor) i a les capacitats associades a la **conació** i l'**agència**. La filòsofa sosté que, intuïtivament, té sentit dir que es pot cometre una injustícia amb un animal, de manera semblant a com es diu que es pot cometre amb un ésser humà, ja que tots dos poden experimentar un dolor i un dany, estan intentant viure i actuar i es poden veure frustrats pel que fa als seus objectius. En conseqüència, els animals, a més de poder patir dolor, també poden patir injustícia.

Fins no fa gaire temps ha predominat una **visió reduccionista** de la **vida animal**. Els animals no busquen només l'evitació del dolor, sinó que tenen una vida amb múltiples components diferenciats —com el moviment, l'amistat i, fins i tot, l'honor o la dignitat—, cada un dels quals té la seva importància per separat. Això ens obliga a considerar els animals com a agents i no com a simples receptors de dolor o plaer. Per tant, s'haurà de prestar atenció a la manera de viure de cada espècie i fomentar, per als individus que la formen, les oportunitats de viure i actuar d'acord amb la seva manera de viure específica.

Com a conclusió, podem afirmar que els animals no humans són objecte d'una teoria política de la justícia, siguin o no capaços d'entendre o valorar aquesta teoria.

Capítol 4. Quarta secció. Posicions basades en el contracte social (3r, 4t, 5è i 6è paràgrafs)

En el capítol quart, Martha C. Nussbaum s'ocupa de la relació entre el seu enfocament i els drets fonamentals. Com que l'aspiració és definir «què és el que fa que una societat sigui mínimament justa», realitza una tasca crítica que vol corregir les insuficiències d'algunes de les teories filosòfiques clàssiques respecte a la legitimació de l'ordre polític i el mètode d'avaluació de les polítiques concretes que, per assolir aquest fi establert, es duen a terme des de les institucions. De tots els aspectes que l'autora analitza en aquest capítol, s'han seleccionat per a les PAU els dos que comentem i reproduïm en aquest apartat.

[1] [Pressupòsits teòrics sobre els quals es construeixen les teories contractualistes]

La teoria clàssica del contracte social parteix de l'observació que totes les estructures socials existents han estat dictades per jerarquies artificials de riquesa, classe i prestigi. Si desposseïssim els éssers humans de tots aquests avantatges artificials, es pregunta la teoria, quin tipus de societat elegirien? Aquesta espècie d'experiment imaginari té un enorme valor, i la famosa «posició original» de Rawls és una versió d'aquest: en una situació hipotètica d'ignorància de la classe, la riquesa, la raça i el sexe que tindran, es demana, a uns individus racionals, que seleccionin uns principis de justícia per a la societat en la qual viuran. Tanmateix, en el procés mateix de construcció d'aquest experiment mental (que se suposa que ens ha de mostrar que les institucions haurien de respectar el fet que tots compartim la mateixa condició humana, malgrat els avantatges artificials que ens divideixen), totes les teories contractualistes (incloent-hi la de Rawls) assumeixen una igualtat aproximada de poder físic i mental entre tots els participants. I és, precisament, el coneixement d'aquesta igualtat aproximada (fins al més feble d'aquests individus pot matar furtivament el més fort) el que convenç els implicats i les implicades del fet que no seran capaços de dominar els altres amb certesa, i que, per tant, els convé, a tots i a totes, cedir alguns dels seus actius naturals i consentir que se'ls imposin certes restriccions polítiques i legals. La teoria afirma que el contracte se subscriu per avantatge recíproc dels participants: és aquest avantatge (i no l'altruisme ni l'amor pels altres) el que els reuneix en societat. (Òbviament, les teories d'aquesta classe no afirmen que les persones reals manquen de beneficència: la teoria es limita a traçar una representació hipotètica; no està elaborant una història ni una antropologia. El que sí que diuen aquestes teories és que no tenim per què suposar la presència d'un estès instint caritatiu entre les persones per mostrar com es posa en marxa el contracte.)

[2] [Les teories contractualistes ens proporcionen una bona manera d'entendre la cooperació i la justícia socials i ens permeten conèixer com seria una societat basada en un ideal d'imparcialitat]

Aquestes teories ens proporcionen una bona manera d'entendre la cooperació i la justícia socials. Si estem d'acord que la justícia ens exigeix que tractem, imparcialment, les persones, sense afavorir un individu o un grup per damunt de cap altre per raó de la seva riquesa, la seva classe o qualssevol altres avantatges artificials (com la raça o el gènere), llavors aquestes teories no ens serveixen de gran ajut per saber quin aspecte tindria una societat erigida sobre un ideal d'imparcialitat. La teoria de la justícia de Rawls és una de les grans fites de la filosofia política occidental contemporània. Resol, certament molt bé, el conjunt de problemes que es proposa, inicialment, de resoldre. El fet de demostrar que una perspectiva rival la supera, a l'hora d'abordar tota aquesta llista de problemes, seria una tasca d'una dificultat colossal que l'enfocament de les capacitats no s'ha proposat afrontar encara.

[3] [Els supòsits en els quals es fonamenten les teories contractualistes marginen les persones discapacitades en el procés d'elaboració del contracte; i, fins i tot, les exclouen de la justícia política]

Però els supòsits de la igualtat aproximada i de l'avantatge recíproc o mutu impedeixen que l'enfocament abordi bé aquells casos en els quals es produeix una acusada asimetria de poder entre els individus potencialment subscriptors del contracte, la qual no pot ser corregida, fàcilment, variant la renda i la riquesa sense més ni més. Aquesta és, precisament, la raó per la qual les persones amb discapacitats físiques i cognitives greus queden, explícitament, omeses de la «posició original» i no apareixen incloses dins la definició de les capacitats dels ciutadans i les ciutadanes d'una «societat ben ordenada». Les capacitats de les esmentades persones són necessitats que, segons el mateix Rawls, caldrà abordar en el seu moment, però que no són preses en consideració quan la societat selecciona els seus principis i estructures més fonamentals. En la pràctica, això significa que s'han de sotmetre a la dominació d'altres persones (per molt benèvols que aquestes siguin). Aquest problema es veu exacerbat, a més, pel fet que la concepció kantiana que Rawls té de la persona està basada en la racionalitat (tant en la racionalitat prudencial com en la moral), de manera que els éssers humans afectats de discapacitats cognitives serioses, senzillament, no compten com a persones pròpiament dites segons aquest enfocament. Rawls afirma,

explícitament, que els éssers humans que siguin incapaços de subscriure acords o contractes no són creditors de justícia política. Així, doncs, Rawls posa en dubte l'aplicabilitat de la qüestió de la justícia en general en el cas de moltíssimes persones amb discapacitats.

[4] [Les teories contractualistes també marginen dels deures polítics els animals no humans quan aquests han de ser subjectes de justícia i són posseïdors d'una dignitat]

Respecte als animals no humans, Rawls no creu que la nostra relació amb aquests impliqui abordar temes relacionats amb la justícia presumiblement per raons similars a les anteriors; és a dir, per l'absència, en ells, de capacitat racional. Per això entén que tenim deures ètics envers els animals, però no deures polítics. Sostinc que la presència, en un ens, de qualsevol tipus de capacitat d'acció (*agència*) o de conació, acompanyades de la seva condició d'ésser sensible, fa que siguin pertinents les qüestions relacionades amb la justícia i que resulti apropiat considerar, l'ésser en qüestió, objecte d'una teoria política de la justícia, sigui, o no, capaç d'entendre o de valorar l'esmentada teoria. Aquesta diferència en la concepció bàsica d'on (i per a qui) resulta apropiada la justícia em porta a la conclusió (immediata per a mi) que gairebé tots els animals (a excepció, potser, d'aquells dotats d'una sensibilitat molt reduïda i de nul·la mobilitat, com podria ser el cas de les esponges) són subjectes de justícia i posseïdors d'una dignitat (vinculada a la forma d'agència característica de la seva espècie) que és mereixedora del respecte i del suport de les lleis i les institucions. L'enfocament de les capacitats necessita ser modificat per abordar les obligacions envers els animals no humans, però aquesta modificació és senzilla i immediata, i no obliga a desfer-se de cap element essencial de la teoria.

Sisena secció. Conseqüencialisme i deontologia

En aquesta secció, Martha C. Nussbaum descriu els aspectes que l'enfocament de les «capacitats» **comparteix** amb dues maneres de determinar la **correcció d'una acció ètica o política**, la deontologia i el conseqüencialisme, i els aspectes en què s'hi diferencia.

El **conseqüencialisme** comença per definir una determinada **concepció del bé**, que es pot identificar amb el plaer, la utilitat, etc., i, a continuació, considera que una acció és correcta sempre que les seves conseqüències maximitzin aquest bé.

El **deontologisme** parteix d'una **concepció del deure**, que s'aplica com a fórmula universal i incondicional a qualsevol norma ètica o política, i considera que una acció és correcta només si s'ajusta estrictament a les normes establertes sota aquests principis i amb independència de les seves conseqüències i circumstàncies.

Nussbaum pensa que reduir l'avaluació de qualsevol acció ètica o política només a una d'aquestes dues teories filosòfiques és una actitud molt simplista i busca mostrar els aspectes que, de l'una i de l'altra, l'enfocament de les «capacitats» té en consideració.

D'una banda, l'enfocament de les «capacitats» està íntimament lligat a la **deontologia kantiana**. Coincideix amb aquesta teoria en la idea que la persecució de l'objectiu del benestar social mai no s'hauria de realitzar de tal manera que vulnerés els drets fonamentals de les persones, en la crítica a l'utilitarisme, en tant que aquesta filosofia no valora prou cada persona ni la idea del respecte a les persones, i, sobretot, comparteix amb la deontologia kantiana el seu principi fonamental de respecte a la humanitat segons el qual «Cada persona és un fi en si mateix, i no ha de ser tractada mai com un simple mitjà».

D'altra banda, l'enfocament de les «capacitats» també està relacionat amb el **conseqüencialisme**. Coincideix amb aquest en la idea que per determinar si una situació política concreta és correcta o no, des del punt de vista de la justícia, se n'han d'observar els **resultats**; és a dir, s'ha de comprovar si aquests resultats **satisfan i asseguren els drets fonamentals de les persones, les seves capacitats**. Així, l'enfocament de les «capacitats» és un enfocament orientat als resultats, a diferència dels enfocaments que estan orientats als **procediments** (procedimentalistes), que són propis del deontologisme. Encara que en l'adquisició d'algunes de les capacitats els aspectes procedimentals són també molt importants, el criteri últim i definitiu sempre estarà determinat per l'efectivitat dels resultats.

No obstant això, l'enfocament de les «capacitats» no es pot confondre amb un simple conseqüencialisme. De fet, Nussbaum critica aquesta teoria perquè pensa que no pot servir de base per als **princi-**

pis polítics de cap forma de **liberalisme polític**, ja que no fa distinció entre l'àmbit polític i altres àmbits de la vida humana. Es pot donar la circumstància que una part de la població estigui d'acord amb uns principis generals de la justícia que fomentin l'adquisició de les capacitats i, no obstant això, vulguin guiar la seva vida personal a partir d'una idea del bé o del que és correcte que sigui diferent, derivada de les seves idees religioses.

Capítol 4. Sisena secció. Conseqüencialisme i deontologia (1r, 3r, 4t i 5è paràgrafs)

[1] [Descripció dels fonaments bàsics i dels trets distintius de les teories conseqüencialistes i les teories deontològiques]

En ètica i en política, els enfocaments filosòfics solen dividir-se (de vegades, de manera manifestament simplista) en dos grups. Els conseqüencialistes són aquells que valoren la bondat d'una opció preguntant-se si (i en quina mesura) maximitza les millors conseqüències, definides conforme a una certa teoria de quines conseqüències són bones i quines no. Dit d'una altra manera: parteixen d'una concepció del bé i defineixen el que és correcte i el que és incorrecte d'una elecció en funció de l'esmentada concepció. Es diferencien de les perspectives deontològiques, que són aquelles que parteixen d'una concepció del deure o l'acció correcta i permeten la recerca del bé només dins dels confins del que és correcte. Kant, per exemple, permet que l'agent moral busqui la felicitat, però només si ho fa estrictament dins dels límits d'una moral construïda sobre el respecte i la imparcialitat.

[2] [L'enfocament de les «capacitats» està estretament lligat a la deontologia kantiana i comparteix amb aquesta els seus principis fonamentals i la seva crítica a l'utilitarisme]

L'enfocament de les capacitats està estretament vinculat a la deontologia. Un dels seus antecedents històrics més importants és Kant, ja que afirma que la persecució de l'objectiu del benestar social no s'hauria de fer mai de manera que vulnerés els drets fonamentals de les persones. De fet, coincideix, amb els kantians, a afirmar que l'utilitaris-

me no atribueix la importància correcta a cada persona ni la idea de respecte per les persones. *El principi segons el qual cada persona és una finalitat en si mateixa*, al qual he atribuït una rellevància central en aquest enfocament, des de *Dones i desenvolupament humà*, en endavant, és una versió d'aquest deure de respecte a la humanitat com a finalitat en si mateixa (i de l'obligació consubstancial de no tractar-la com un simple mitjà) propugnat per Kant en el seu moment.

[3] [L'enfocament de les «capacitats» segueix la deontologia, també, en la seva defensa del liberalisme polític amb el qual el conseqüencialisme és més incompatible]

L'enfocament de les capacitats també se situa molt pròxim a la deontologia en la seva adopció del liberalisme polític. El conseqüencialisme sol presentar-se, normalment, com una doctrina comprensiva: l'elecció correcta (no importa el lloc ni el tema) és aquella que maximitza les conseqüències bones tal com les defineix la teoria. Els conseqüencialistes no distingeixen, normalment, entre un àmbit polític de la vida i la resta dels àmbits, ni circumscriuen les seves recomanacions al terreny polític. Asseguren que el seu mètode d'elecció és el correcte en tots els contextos. Amb això aconseguen plantejar, als ciutadans i a les ciutadanes, exigències que són desraonades des del punt de vista del liberalisme polític. Molts ciutadans i ciutadanes religiosos podrien estar, perfectament conformes, amb el fet de donar el seu suport a una societat basada en les deu capacitats i, alhora, negar-se a acceptar que l'elecció correcta sigui, sempre, aquella que maximitza les conseqüències bones: la seva religió ofereix, potser, una concepció diferent de l'elecció correcta. Per això, si el conseqüencialisme es presenta (com, normalment, és el cas) com una concepció comprensiva tant de les accions correctes com de les bones, no podria servir de base per als principis polítics de cap mena de liberalisme polític, ja sigui del propugnat per l'enfocament de les capacitats o de qualsevol altre.

[4] [L'enfocament de les «capacitats» també es pot entendre com a una mena conseqüencialisme polític ja que es pot considerar un «enfocament orientat als resultats» a diferència de l'«enfocament procedimentalista» que caracteritza el deontologisme]

Hi ha un altre sentit, tanmateix, en què l'enfocament de les capacitats pot ser entès com un parent del conseqüencialisme, entès, no directament, com una forma de conseqüencialisme polític i benestarista. I és que l'enfocament proclama que la manera correcta de jutjar si una situació política és adequada des del punt de vista de la justícia, consisteix a observar *resultats*: ¿Se satisfan i s'asseguren els drets fonamentals dels ciutadans i les ciutadanes? Aleshores, doncs, podria considerar-se com un *enfocament orientat a resultats*, a diferència dels *enfocaments procedimentalistes* pels quals solen decantar-se els deontologistes. John Rawls ofereix el següent, i molt esclaridor, exemple. Suposem que estem repartint un pastís entre diverses persones i volem dividir-lo a trossos equitatius. Una manera d'entendre aquesta equitat és fixar-nos en el resultat de la divisió: el procés equitatiu o imparcial seria, doncs, aquell segons el qual s'ha repartit, a parts iguals, el pastís. Però una altra manera de concebre l'equitat és centrant-nos en el procediment: la divisió equitativa o imparcial podria ser aquella en què cada una tingués un ganivet per tallar-se'n un tros i servir-se'l. Rawls troba similituds entre la seva pròpia teoria i aquest segon tipus de divisió i repartiment. L'enfocament de les capacitats, per la seva part, és un exemple del primer. Quan analitzem una societat i ens preguntem si és, mínimament, justa, ens fixem en si ha aconseguit i ha assegurat les capacitats de cada un. Evidentment, hi ha capacitats que comporten una idea de procediment imparcial (en el dret penal, per exemple, el dret a un judici just; en altres àmbits, drets a un procés reglat en diverses esferes). Però aquestes s'integren dins del resultat bo, el compliment del qual serveix, de mesura d'avaluació, del (bon o dolent) funcionament de la societat.

Capítol 8. Capacitats i problemes contemporanis

En el capítol vuitè, Nussbaum ens mostra com l'enfocament de les «capacitats» ens ofereix una **nova metodologia** que pot servir per intentar comprendre i afrontar els principals problemes contemporanis des d'una **nova perspectiva** més integral i inclusiva. Del con-

junt de problemes que analitza l'autora, tot seguit ens ocupem només del que ha estat seleccionat per ser tractat a les PAU: l'educació.

Quarta secció. L'educació

En aquesta secció, Martha C. Nussbaum reflexiona sobre la importància que l'educació té dins de la implementació de l'enfocament de les «capacitats».

L'educació a les escoles, a les famílies o als programes de desenvolupament de les ONG, dirigits a infants i adults, ha estat un element central d'enfocament de les «capacitats» des de l'inici perquè forma les **aptituds** de les persones i les transforma en **capacitats internes**. Per tant, té un paper clau en el desenvolupament i l'exercici de la majoria de les capacitats humanes i és un **funcionament fèrtil** que serveix per afrontar els problemes de desigualtat i desavantatge. L'educació és valuosa en ella mateixa, però també és una font de satisfacció per a tota la vida perquè millora les opcions d'ocupació, de participació política i d'interacció productiva amb altres persones en la societat, en l'àmbit local, nacional i global.

L'educació, també, és una **eina essencial per combatre la desigualtat de gènere**. Quan les dones s'alfabetitzen, poden comunicar-se políticament entre elles i deixen d'estar aïllades. Quan reben una formació, milloren la seva posició negociadora i la dinàmica de **poder** dins la llar, guanyen independència i capacitat per afrontar la **violència de gènere**, poden acordar una distribució més **equitativa** de les tasques domèstiques i, com a resultat, ampliar el seu **temps de lleure**. Per tant, l'educació és un element clau en l'**empoderament** de les dones perquè potencia el seu desenvolupament personal i amplia les seves **oportunitats**.

L'**analfabetisme real** o **funcional** és una **discapacitat duradora**. A l'Índia, als Estats Units i a molts altres països, l'educació ha estat reconeguda com un element bàsic per a la **dignitat**, la **igualtat** i les **oportunitats** de les persones. L'èxit educatiu és un dels elements decisius en l'èxit del desenvolupament dels països.

L'enfocament de les «capacitats» no presta atenció només a la dinàmica dels processos educatius (**pedagogia**), sinó també als **continguts** que s'ensenyen. Actualment la majoria dels països posen un èmfasi especial en les **habilitats** que tenen relació amb el **món econòmic i laboral**, però hi ha altres habilitats, relacionades amb les **arts i les humanitats** (com, per exemple, el pensament crític, l'empa-

tia o la comprensió de nocions bàsiques sobre la història i l'economia de l'ordre global actual), que són essencials per al foment d'una **ciutadania democràtica** responsable. Aquesta **educació per a la ciutadania** també s'ha de fer extensible a les persones migrades, tant si disposen o no de residència legal.

Encara que en aquest enfocament el que es prima són les capacitats i no els funcionaments, Nussbaum sosté que l'**Educació Primària** i la **Secundària** han de ser **obligatòries** per als infants. Igual que passa en els àmbits de la salut o la integritat física, en l'àmbit de l'educació la **llibertat d'elecció** s'ha de restringir als infants ja que encara són immadurs i poden cedir a les pressions dels seus progenitors perquè deixin els estudis i treballin. Quan es tracta de persones adultes, aquesta llibertat no es pot limitar i, llavors, la **persuasió** és l'eina recomanada.

Per a l'autora, una bona educació sempre ha de ser sensible al **context, la història i les circumstàncies culturals i econòmiques locals**, però, a la vegada, ha de ser capaç d'establir un **diàleg transcultural** que consensui uns **principis generals** que puguin ser implementats, després, de manera flexible a cada país o regió.

Capítol 8. Quarta secció. L'educació (secció sencera)

En el vuitè capítol, Martha C. Nussbaum valora la importància de l'educació dins l'enfocament de les «capacitats».

[1] [Importància i paper central que té l'educació en el desenvolupament i l'exercici efectiu de les «capacitats»]

La importància de l'educació ha estat, des del seu començament, un element central de l'enfocament de les capacitats. L'educació (a les escoles, a la família o en els programes de desenvolupament tant per a infants com per a adults gestionats per organitzacions no governamentals) forma les aptituds ja existents en les persones i les transforma en *capacitats internes* desenvolupades de moltes classes. Aquesta formació és valuosa en si mateixa, però també és una font de satisfacció per a tota la vida. Exerceix, així mateix, una funció capital per al desenvolupament i l'exercitació de moltes altres capacitats humanes: és, doncs,

un «funcionament fèrtil» de summa importància per abordar els problemes del desavantatge i la desigualtat. Les persones que han rebut una educació (encara que només sigui bàsica) disposen d'unes opcions molt millors de trobar feina, de participació política i d'interacció productiva amb altres persones en la societat, tant a nivell local com nacional i, fins i tot, global. Per exemple, les dones que saben llegir i escriure són capaces de comunicar-se, en el terreny polític, amb altres dones que s'enfronten a problemes similars als seus; deixen, així, d'estar aïllades. I aquests avantatges condueixen a d'altres: com que l'educació és una font d'opcions laborals i de poder polític, millora la posició negociadora d'una dona a la llar, la qual cosa li permet, per exemple, plantar cara a les amenaces i a la violència, o bé anar-se'n si no aconsegueix que es produeixin els canvis necessaris. Com que l'educació modifica la dinàmica de poder a la llar, també obre oportunitats per a una distribució més equitativa de les tasques domèstiques i, això, fa possible que les dones tinguin temps per al lleure. Altres intervencions que potencien les capacitats de les dones (com, per exemple, l'accés al crèdit i la protecció dels seus drets de propietat) són similarsment fèrtils, però l'educació sembla tenir un lloc especialment destacat en les iniciatives que moltes nacions han emprès per promoure la igualtat humana al llarg dels dos últims segles.

[2] [A l'Índia l'educació ha estat inclosa dins dels textos constitucionals com un dret fonamental lligat a la possibilitat de poder portar una vida digna]

L'Índia ha atorgat, a l'educació, la categoria d'un dret fonamental de l'individu. A *Mohini Jain*, una sentència judicial clau que va desembocar en la introducció de l'esmena constitucional que garanteix l'esmentat dret, s'argumenta el següent: «La dignitat de l'ésser humà és inviolable. [...] És, abans que res, l'educació la que dona lloc a la dignitat humana». Tal dret es considera bàsic per al «gaudi digne de la vida» i (citant la Declaració Universal dels Drets Humans) té per objecte «el ple desenvolupament de la personalitat humana». En l'altra sentència clau en aquest sentit, *Unnikrishnan*, s'afirma que «el dret a l'educació emana, directament, del dret a la vida i està relacionat amb la dignitat de l'individu».

[3] [Als Estats Units l'educació mai no ha estat considerada un dret fonamental a nivell nacional, encara que gaudeix d'una posició molt rellevant dins del dret constitucional federal del país]

Els Estats Units no han concedit mai, a l'educació, la categoria de dret fonamental a nivell nacional, encara que les constitucions d'alguns estats de la Unió sí que ho hagin fet. De totes maneres, l'educació té una posició privilegiada en el dret constitucional federal del país. Una sentència judicial clau, *Plyler contra Doe* (sobre una llei que negava l'accés a l'educació als fills i a les filles d'immigrants il·legals), va ratificar la importància de l'educació en uns termes que feien referència directa a les capacitats humanes. En l'esmentat text, les al·lusions a l'educació comencen amb una afirmació fonamental de la igualtat de les persones: «La clàusula sobre la igualtat de protecció legal [inclosa en la Carta de Drets] va ser introduïda amb la intenció, ni més ni menys, d'abolir tota legislació injusta basada en la divisió per castes o per classes». L'educació, segons l'opinió majoritària del tribunal en aquell veredicte, té un «paper fonamental a l'hora de mantenir el teixit de la nostra societat i de sustentar el nostre patrimoni polític i cultural». La privació d'educació «cobra un preu, inestimablement abusiu, en forma de minva del benestar social, econòmic, intel·lectual i psicològic de l'individu, i representa un obstacle de cara a l'èxit individual». Aquests arguments es desenvolupen més a fons en paràgrafs posteriors. Es diu, per exemple, que l'educació «és necessària per preparar els ciutadans de cara a la seva participació efectiva i intel·ligent en el nostre sistema polític obert, quelcom vital per preservar la llibertat i la independència». També és crucial per a les oportunitats i el desenvolupament personal: «L'analfabetisme és una discapacitat duradora. La impossibilitat de llegir i escriure perjudicarà l'individu privat d'educació durant tots i cada un dels dies de la seva vida. L'incalculable peatge que aquesta privació causa en l'individu, pel que fa al benestar social, econòmic, intel·lectual i psicològic, i l'obstacle que representa per a l'èxit individual, fan summament difícil reconciliar el cost (o el principi mateix) de la negació d'una educació bàsica per raó d'estatus, amb el marc d'igualtat revestit en la clàusula sobre la igual protecció legal per a tots els individus». En realitat, doncs, l'opinió majoritària del tribunal concep la igualtat del dret als beneficis de l'educació per a totes les persones

com una cosa inherent a la igualtat de dignitat d'aquestes, atès el paper capital de l'educació en la procuració del desenvolupament i les oportunitats humanes.

[4] [L'educació ha de tenir una funció clau en l'enfocament de les «capacitats» perquè és vital per poder aconseguir la dignitat, la igualtat i la creació d'oportunitats humanes, tal com han reconegut, a més de l'Índia i els Estats Units, molts altres països]

Així, doncs, tant a l'Índia com als Estats Units (com en moltes altres nacions), l'educació ha estat reconeguda com un element particularment central per a la dignitat, la igualtat i l'oportunitat humanes. Si aquests vincles són plausibles (com així sembla), llavors l'educació mereix que se li reservi una funció clau en l'enfocament de les capacitats.

Els indicadors integrats en l'índex de desenvolupament humà no permeten que l'esmentat índex ponderi l'educació a la par amb factors tan importants com la longevitat, la qual cosa anima tots els països a considerar l'èxit educatiu com un dels elements més crucials dels seus respectius èxits nacionals. El profund compromís de Sen amb l'avenç educatiu queda patent en el fet mateix que dediqués els diners del seu premi Nobel íntegrament a la creació d'un fons (la Fundació Pratichi, anomenada així en honor de la casa de la seva mare a Santiniketan, ciutat on Tagore va fundar, en el seu dia, la seva famosa escola) per estudiar i potenciar l'educació a Bengala Occidental, el seu estat d'origen. La Fundació Pratichi és una organització dedicada a la investigació, no un organisme de decisió i aplicació de polítiques, però els seus càustics informes sobre les deficiències educatives en aquell estat han servit per evidenciar les errades i els fracassos —de volada nacional i internacional— del govern local. En concret, la seva insistència en la denúncia de pràctiques tan corruptes com les de l'absentisme dels docents i les «classes particulars privades» (tutories que molts professors i professores imparteixen en horari extraescolar a estudiants adinerats a canvi del cobrament d'uns honoraris) ha servit per suscitar un cert moviment popular favorable a la reforma: el poderós i, anteriorment inactiu, sindicat de docents s'ha posicionat ja, públicament, en contra de tals pràctiques.

[5] [Enumeració de les habilitats que s'han de potenciar des de l'educació per augmentar les oportunitats de les persones i poder aconseguir una ciutadania democràtica responsable]

De manera comprensible i no sense certa raó, les intervencions en aquest terreny s'han centrat, sobretot, en l'alfabetització lectoescriptora i en la numèrica bàsica, i és segurament correcte, pensar que, quan una persona no té aquestes habilitats, se li tanquen moltes oportunitats. De totes maneres, és important no circumscriure l'anàlisi de l'educació i de les capacitats en general a tals habilitats. Es necessiten moltes més coses perquè una educació contribueixi, de veritat, al desenvolupament humà. En l'actualitat, la majoria de les nacions modernes, preocupades com estan per l'increment de la renda nacional i per conquerir o conservar una quota del mercat global, s'han anat centrant, cada vegada més, en un conjunt restringit d'habilitats comercialitzadores en el mercat laboral i considerades com a generadores potencials de beneficis econòmics a curt termini. Però hi ha altres habilitats, relacionades amb les humanitats i les arts (com, per exemple, el pensament crític, l'habilitat d'imaginar i d'entendre la situació d'una altra persona posant-se en el seu lloc, o la comprensió d'unes nocions elementals sobre la història i l'actual ordre econòmic global), que són essencials, sense excepció, per al foment d'una ciutadania democràtica responsable i per a una variada sèrie d'altres capacitats que les persones podrien estar interessades a exercir en altres moments de les seves vides. Els qui utilitzin l'enfocament de les capacitats han de prestar una gran atenció a qüestions tant de pedagogia com de contingut i, preguntar-se si (i com) la substància dels estudis i la naturalesa de les interaccions a l'aula (per exemple, el paper assignat al pensament crític i a la imaginació en l'estudi diari de materials de múltiples tipus) compleixen els objectius inherents a l'enfocament, sobretot, en les qüestions relacionades amb la ciutadania. (Òbviament, l'educació per a la ciutadania no és únicament per a persones que ja siguin ciutadanes i ciutadans de la nació en què resideixen: els fills i filles d'immigrants legals i il·legals tenen dret a una educació que prepari, per a ells i elles, les mateixes capacitats com a adults que les que es preparen per als qui ja tenen la nacionalitat.)

[6] [Justificació de per què l'Educació Primària i la Secundària de nens i nenes han de ser obligatòries]

L'àmbit de l'educació és aquell en el qual és legítim que es relaxi l'habitual deferència a la llibertat d'elecció: aquí, els governs faran bé d'exigir un funcionament concret als nens i les nenes, sense conformar-se, simplement, amb una capacitat. Per què és diferent aquest terreny de la major part d'altres àmbits? En realitat, ho és només en el que fa referència als nens i les nenes, les capacitats de lliure elecció dels quals són, encara, immadures i són susceptibles de sucumbir a les pressions parentals perquè es posin a treballar i abandonin els seus estudis (no en va, són persones econòmicament dependents dels seus pares i tenen molt poques opcions de sortida d'aquesta situació). L'educació és un factor tan capital a l'hora d'obrir les portes d'una àmplia diversitat de capacitats adultes que convertir-la en obligatòria durant la infantesa és una mesura justificada per l'espectacular expansió de capacitats que propicia en moments posteriors de la vida. Pel que fa als nens i les nenes, doncs, el compromís de l'Estat amb les capacitats futures dels seus ciutadans i ciutadanes, unit al seu destacat interès a tenir una ciutadania informada i capaç, justifica un enfocament governamental agressiu que converteixi l'Educació Primària i Secundària en obligatòria (almenys, fins als 16 anys d'edat), i que propiciï amplis suports i estímuls a l'Educació Superior. (Els nens i les nenes reben, també, un tracte asimètric en àmbits com ara la salut i la integritat física: hauríem de ser, en aquests casos, i no tant en les persones adultes, menys tolerants amb la inhibició de l'acció pública davant l'elecció individual o parental). Tanmateix, en el cas de l'educació de persones adultes que volen ampliar la seva formació, la persuasió és l'enfocament correcte.

[7] [Una bona educació ha de combinar les referències contextuais locals –històriques, culturals i econòmiques– amb uns principis generals derivats d'un diàleg transcultural]

Perquè una educació sigui bona, ha de ser sensible al context, a la història i a les circumstàncies culturals i econòmiques. Una gran part del treball ben fet en aquest terreny –com, per exemple, el que duu a terme la Fundació Pratichi– ha de mantenir, doncs, una elevada atenció

als detalls i l'èmfasi en els temes locals. De tota manera, la finalitat de crear joves persones adultes que siguin lliures per afrontar la vida com vulguin dins d'una àmplia varietat de vies i formes ha estat objecte d'estudi, en tot el món, durant centenars d'anys, i no han estat pocs els destacats teòrics de l'educació de molts països diferents que han mantingut consultes mútues sobre això en diversos moments (com Rabindranath Tagore a l'Índia, Maria Montessori a Itàlia i Leonard Elmhirst a la Gran Bretanya, per exemple). Per tant, no és desraonat pensar que un diàleg transcultural, tant en aquest capítol en particular com en l'enfocament de les capacitats en general, acabi produint uns principis generals que puguin ser, després, implementats de forma flexible en cada nació i en cada regió.

Nussbaum ens convida a pensar

Acabem de veure la filosofia política de Nussbaum a partir d'una selecció de textos d'una de les seves obres principals: *Creant capacitats: proposta per al desenvolupament humà*. En quina mesura continuen tenint vigència els problemes plantejats per aquesta filòsofa? A continuació formulem algunes preguntes ordenades d'acord els diferents capítols d'aquest llibre que han estat seleccionats per a la PAU.

Prefaci

Quines són les conseqüències de fer servir el creixement econòmic com a únic indicador de la qualitat de vida d'un país? Les desigualtats socials són una cosa exclusiva dels països pobres? En què es diferencia l'enfocament de les «capacitats» de l'enfocament basat només en el creixement econòmic? Quines són les preguntes principals que es formula l'enfocament de les «capacitats»?

Capítol 1

Per a què hauria de servir la política? Quin hauria de ser el seu objectiu? Quin és el fonament de totes les polítiques públiques? En què consisteix el fet de poder portar una vida humanament digna? Com definiries el que és tenir una bona qualitat de vida? Aquesta qualitat de vida de-

pèn només del nivell de renda i de la riquesa d'una persona? Com podem millorar la qualitat de vida de les persones? Com podem ajudar les persones vulnerables? És millor donar-los diners o proporcionar-los eines perquè puguin, per elles mateixes, afrontar els problemes? En què consisteix el progrés social? Com el podem mesurar? La qualitat de vida de les persones millora sempre que millora l'economia del país on viuen? Quins són els problemes socials comuns a les societats actuals? Quines oportunitats tenen les persones a la seva disposició, veritablement, per fer o ser allò que vulguin? Com es poden generar aquestes oportunitats? Tothom ha de tenir les mateixes? Tothom parteix d'una situació inicial igual? De quina manera es pot avaluar l'eficàcia de les polítiques públiques? Quins han de ser els principals valors sobre els quals es fonamenti l'ordre polític?

Capítol 2

Quins són els pressupòsits teòrics, la fonamentació ètica i els conceptes bàsics que permeten entendre el funcionament de l'enfocament de les «capacitats»? Què són les capacitats? Quins tipus de capacitats hi ha? En què es diferencien les unes de les altres? Quines són les «capacitats centrals»? Per què els elements més importants de la qualitat de vida de les persones no poden ser reduïts a un valor únic? Què és la justícia? Com pot la societat donar suport al desenvolupament de les capacitats internes de les persones? En què es diferencien les capacitats internes de les combinades? Per què és important diferenciar-les? Per què cal distingir entre *capacitat* i *funcionament*? L'Estat ha de promoure les capacitats però no els funcionaments? Hi ha d'haver un millor tracte amb les persones més ben dotades? Quina és la fórmula més justa de distribució de l'ajuda a les persones? Totes han de rebre exactament el mateix? Com podem reforçar l'autonomia de les persones? Una persona ha de poder tenir dret a fer coses que puguin destruir algunes de les seves capacitats? Si una persona volgués vendre els seus òrgans, se li hauria de permetre fer-ho? I consumir drogues dures? S'han d'igualar les «capacitats centrals» per a totes les persones? Algunes capacitats són més importants que unes altres? Hi ha capacitats que són dolentes? Quines? Quines llibertats i quins drets s'han de garantir des del marc legislatiu d'un Estat? A qui pertanyen originalment les capacitats, a les persones individuals o als col·lectius? Es pot compensar la manca d'una capacitat amb una pres-

tació econòmica? En quins documents legals s'haurien de concretar les capacitats a promoure en un país determinat? Com pot un Estat assegurar la permanència de les capacitats assolides?

Capítol 3

Per què és necessari l'enfocament de les «capacitats»? En què es diferencia d'altres enfocaments que serveixen per mesurar el «desenvolupament» o la qualitat de vida d'un país? Quines són les virtuts i quines les insuficiències de l'enfocament utilitarista? Com es podrien corregir aquestes deficiències? N'hi ha prou amb el fet que les polítiques públiques s'ocupin de tenir cura de les persones o és necessari també que respectin la seva llibertat d'elecció? Quines són les virtuts i quines són les mancances dels enfocaments basats en els recursos? Les desigualtats socials tenen el seu origen exclusivament en la manca de recursos o renda? La renda i la riquesa són bons indicadors d'allò que una persona pot fer i ser? Garanteixen el respecte i la inclusió de tots els col·lectius? Asseguren altres béns essencials com, per exemple, les llibertats?

Quines similituds i quines diferències hi ha entre els enfocaments basats en els recursos i l'enfocament del PIB? Quines són les virtuts i quines són les deficiències dels enfocaments basats en els recursos? La renda i la riquesa són bons indicadors del que una persona pot fer i ser? Una distribució igualitària de la riquesa soluciona, per si sola, tot tipus de desigualtats socials? La renda i la riquesa són indicadors representatius de la capacitat per funcionar en totes les àrees d'actuació? Garanteixen el respecte i la inclusió de tots els col·lectius? N'eviten la discriminació o l'estigmatització? Garanteixen les llibertats i altres tipus de béns essencials?

Quines són les crítiques a altres enfocaments per avaluar el desenvolupament humà que justifiquen les preguntes clau de l'enfocament de les «capacitats»? Quins són l'origen i l'àmbit de la funcionalitat de l'índex de desenvolupament humà (IDH)? Aquest indicador simplifica la realitat i la redueix a un únic nombre com han fet els enfocaments que Nussbaum critica? És possible mesurar les «capacitats»? Com? Es poden mesurar sempre amb una simple escala quantitativa?

Què tenen en comú l'enfocament de les «capacitats» i el moviment internacional en defensa dels drets humans? En quins aspectes

aquest moviment mostra deficiències? Com l'enfocament de les «capacitats» pot millorar els enfocaments convencionals de defensa dels drets humans? Quin ha de ser el paper de l'Estat en la defensa i la garantia dels drets de les persones d'un país? N'hi ha prou amb assegurar que l'Estat no interfereixi en les llibertats de les persones?

Capítol 4

Què és el que fa que una societat sigui mínimament justa? Quin és l'origen de la societat i l'Estat? Quins són els pressupòsits teòrics sobre els quals es construeixen les teories contractualistes? Per a què serveixen les teories contractualistes? Quines són les principals teories contractualistes? Com expliquen l'origen de la societat i l'Estat? Com les valora Martha C. Nussbaum? Segons aquesta filòsofa, quines deficiències tenen? Quin valor tenen com a model explicatiu, segons la teva opinió? Què ens mou a acceptar les restriccions que suposa el fet de viure en societat, la benvolença o l'interès propi? Les persones en la «posició original», en el moment de decidir uns principis de justícia, en triarien uns que estiguessin basats en la imparcialitat o uns d'injustos amb l'esperança de poder sortir beneficiats? El poder de què disposen tots els éssers humans, si tenim en compte les seves capacitats físiques i mentals, està molt anivellat o hi ha qui, de manera natural, és manifestament superior a la resta? Quin paper han de tenir les persones amb una discapacitat cognitiva a l'hora d'establir els termes del contracte social? Es pot ser injust amb un animal? Quan i per què? Podem parlar d'una «dignitat animal» d'una manera similar a com parlem de la «dignitat humana»? En què consistiria aquesta «dignitat animal»? A què ens obligaria? Quines pràctiques, derivades de la nostra relació amb els altres animals, s'haurien de prohibir o limitar?

En què es diferencien les teories conseqüencialistes de les teories deontològiques? Una persona, si vol actuar bé, ho ha de fer d'acord amb els seus principis i d'una manera incondicional? Si les conseqüències han estat bones o les desitjades, l'acció ètica o política que les ha provocat és sempre bona? Quines idees i principis fonamentals comparteix l'enfocament de les «capacitats» amb el deontologisme? En què es diferencia d'aquest? Quines idees i principis fonamentals comparteix l'enfocament de les «capacitats» amb el conseqüencialis-

me? En què es diferencia d'aquest? El conseqüencialisme és compatible amb el liberalisme polític? Què és més important per avaluar la bondat d'una acció política, els procediments o els resultats?

Capítol 8

Quina és la importància i el paper que té l'educació en el desenvolupament i l'exercici efectiu de les «capacitats»? Quina presència i rellevància ha de tenir l'educació en els textos constitucionals i les lleis dels Estats? En quin grau la dignitat, la igualtat i la creació d'oportunitats humanes depèn de la importància que es doni a l'educació? Per què? Quines habilitats s'han de treballar des de l'educació per potenciar les oportunitats de les persones i una ciutadania democràtica responsable? Han de ser obligatòries l'Educació Primària i la Secundària de nens i nenes? Per què? A quins elements contextuals han de fer referència els continguts educatius: només als locals i propis o, també, als compartits de caràcter global consensuats pel conjunt de les cultures?

Prova PAU resolta

L'enfocament de les **capacitats** pot definir-se, provisionalment, com una aproximació particular a l'avaluació de la **qualitat de vida** i a la teorització sobre la **justícia social bàsica**. En aquest enfocament s'afirma que la pregunta clau que cal fer quan es comparen societats i s'avaluen conforme a la seva **dignitat** o a la seva **justícia bàsiques** és aquesta: **què és capaç de fer i de ser cada persona?** Dit d'una altra manera: l'enfocament **concep cada persona com una finalitat en si mateixa i no es pregunta, només, pel benestar total o mitjà, sinó també per les oportunitats disponibles per a cada ésser humà**. Està centrat en l'elecció o en la **llibertat**, ja que defensa que el bé crucial que les societats haurien de promoure per als seus pobles és un conjunt d'oportunitats (o llibertats substancials) que les persones després poden portar, o no, a la pràctica: elles trien. És, per tant, un enfocament compromès amb el respecte a les facultats d'autodefinició de les persones. [...] Finalment, l'enfocament **s'ocupa de la injustícia i la desigualtat social arrelades i, en especial, d'aquelles faltes o omissions de capacitats que obeeixen a la presència de discriminació o marginació**. Assigna una tasca urgent a l'Estat i a les polítiques públiques: concretament, la de **millorar la qualitat de vida per a totes les persones, una qualitat de vida definida per les capacitats d'aquestes**.

Objectitus

1r principi

2n principi

3r principi

4t principi

MARTHA C. NUSSBAUM: *Creant capacitats: proposta per al desenvolupament humà*, capítol 2

Exercici 1, pregunta 1. Feu una síntesi d'aquest text, centrant-vos en les idees principals que hi apareixen, la forma en què aquestes idees s'hi relacionen i, si n'hi ha, en l'estructura de l'argumentació que s'hi ofereix. (Responeu usant, aproximadament, entre 70 i 110 paraules.) [2 punts]

És un text de filosofia política en el qual es descriu quins són els objectius i els principis centrals de l'enfocament de les «capacitats». Aquest enfocament, a partir de la pregunta «què és capaç de fer i de ser cada persona», vol servir per avaluar la qualitat de vida de les persones i oferir una teoria de la justícia social bàsica. L'Estat i les polítiques públiques han de prendre cada persona com una finalitat en si mateixa amb l'objectiu de millorar la seva qualitat de vida mitjançant l'adquisició d'un conjunt d'oportunitats que ampliïn la seva capacitat d'elecció i puguin servir per superar les injustícies i les desigualtats persistents causades per la marginació i la discriminació socials.

Exercici 1, pregunta II. Identifiqueu quin és el significat que tenen en el text el mot i l'expressió següents. (Responen usant, aproximadament, entre 5 i 20 paraules en cada cas.) [1 punt]

- a) «capacitats»
- b) «qualitat de vida»

a) **Capacitats:** Respostes a la pregunta «Què és capaç de fer o ser una persona?». Aquestes respostes designen un conjunt d'oportunitats que estan a disposició de cada una de les persones que viuen en una societat en funció del seu context concret i que li permeten poder escollir i actuar.

b) **Qualitat de vida:** Condicions de vida d'una persona definida per múltiples elements qualitativament distints interrelacionats entre si i que no poden ser reduïts a un únic valor numèric sense ser desvirtuats. Aquests elements són el que Nussbaum anomena *capacitats*.

Exercici 1, pregunta III. Considerem la següent afirmació del text:

«L'enfocament [de les capacitats] concep cada persona com una finalitat en si mateixa i no es pregunta, només, pel benestar total o mitjà, sinó també per les oportunitats disponibles per a cada ésser humà.»

Expliqueu quin és el sentit d'aquesta afirmació i de quina manera es relaciona amb les propostes filosòfiques de Nussbaum estudiades; indiqueu en detall com aquesta afirmació es justificaria a partir d'aquestes propostes. (En la resposta, us heu de referir als aspectes del pensament de Nussbaum que siguin pertinents, encara que no apareguin explícitament en el text.) [3 punts]

Nussbaum sosté aquesta afirmació perquè defensa, d'acord amb els principis de l'ètica kantiana, que les persones han d'estar situades en el centre de l'acció política, que l'objectiu principal dels governs i les institucions polítiques ha de ser garantir una vida digna i de qualitat per a totes les persones. Per avaluar correctament aquesta qualitat de vida no podem utilitzar només els indicadors que mesuren el benestar total o mitjà d'un país perquè són insuficients, sinó que hem d'atendre la capacitat d'elecció (oportunitats) que cada persona té a la seva disposició per poder fer o ser el que vulgui.

En aquest text s'exposen els objectius i alguns dels principis centrals que caracteritzen l'enfocament de les «capacitats» i, a la vegada, es fa una crítica d'altres enfocaments que s'utilitzen per mesurar la qualitat de vida de les persones i dels països.

Comencen per definir quins són els objectius de l'enfocament de les «capacitats». D'una banda, vol servir de fonament per elaborar una teoria de la justícia social bàsica tal com van fer molts altres filòsofs polítics (alguns exemples que són una referència i una influència per a Nussbaum són Plató en la *República* o John Rawls en la *Teoria de la justícia*). Es tracta de respondre a la pregunta «Quins són els principis bàsics sobre els quals es pot dissenyar i aconseguir una societat justa?». D'altra banda, vol servir per avaluar la qualitat de vida de cada una de les persones d'un país i, d'aquesta manera, poder ser una eina útil per avaluar i comparar diferents països respecte a la dignitat de les persones i la justícia amb què són tractades.

A continuació, analitzarem els principis centrals que s'enumeren en el text:

El primer principi, expressat en la frase que hem d'explicar, té una part propositiva i una part crítica. Comencem per la part propositiva. Nussbaum reflexiona sobre com podem ajudar la gent en el seu esforç per

intentar dur una vida humanament digna i proposa, com a alternativa a altres enfocaments existents, un nou enfocament centrat en les persones.

L'objectiu és dissenyar unes polítiques públiques que, fundades en la igualtat i la justícia social, garanteixin un mínim de qualitat de vida per a tothom. Es tracta d'influir en tots els aspectes que formen part de la qualitat de vida d'una persona (capacitats) per aconseguir que aquesta, per ella mateixa, pugui millorar la seva situació. Tot això s'ha de fer atenent el context social concret de cada persona o col·lectiu i amb la intenció d'aconseguir la seva autonomia i el seu empoderament.

Les «capacitats», definides com les respostes a la pregunta «Què és capaç de fer o de ser una persona?», no s'identifiquen simplement amb les habilitats d'una persona, sinó que són les llibertats i les oportunitats creades per la combinació de les seves habilitats personals i el seu entorn polític, social i econòmic. Es tracta, en darrer terme, de fer possible que les persones adquireixin un llindar mínim en cada una de les capacitats.

En la part crítica de la frase que hem d'explicar, Nussbaum qüestiona els enfocaments que valoren la qualitat de vida de les persones a partir d'indicadors que mesuren només el benestar total o mitjà d'un país, com l'enfocament del producte interior brut (PIB), basat en el creixement econòmic, o l'enfocament utilitarista, basat en la utilitat total o mitjana.

Aquests indicadors no són vàlids per tres raons. La primera és que mesuren la població en el seu conjunt i no pas les persones individualment, de manera que amaguen que, encara que hi hagi un creixement econòmic o una utilitat total molt elevats en el conjunt d'un país, hi pot haver grans desigualtats socials. La segona és que suggereixen erròniament unicitat i mesurabilitat, quan la qualitat de vida de les persones depèn d'un conjunt d'elements diversos (pluralitat) interrelacionats entre si que no poden ser reduïts (irreductibilitat) de cap manera a un valor únic, ja sigui el PIB o la utilitat total. La tercera raó és que agreguen diferents aspectes de la vida humana sense diferenciar-los i els redueixen a un únic nombre. Així, aquests indicadors, per si mateixos, no ens diuen res sobre la salut, l'educació, les oportunitats, els drets o les llibertats de cada persona, si no tenim en compte la distribució real i concreta de cada un d'aquests aspectes en la població. Tampoc no diuen res sobre si hi ha persones que pateixen una situació de discriminació o estigmatització per raons de gènere, religioses, ètniques o racials ni sobre si existeix una legislació que genera desigualtats entre la població.

Per acabar, fem un breu comentari dels altres principis mencionats en el text.

El segon principi mostra la importància central que la llibertat, entesa com a capacitat d'elecció, té en l'enfocament de les «capacitats». Això significa que les polítiques públiques han de promoure l'adquisició de les capacitats, però que correspon a cada persona decidir quin funcionament vol triar per a cada una d'aquestes. A més, aquestes polítiques sempre han de respectar la diversitat cultural d'acord amb els principis del liberalisme polític i la defensa del pluralisme ideològic i cultural.

El tercer principi implica una crítica als enfocaments basats en el recursos. No n'hi ha prou amb una distribució equitativa de la riquesa perquè sovint la falta de capacitats té la seva causa en la marginalització, l'estigmatització o la discriminació de certs col·lectius com les dones, la comunitat LGTBI+, algunes ètnies o religions, etc.

Finalment, el quart principi afirma que el fet de promoure l'adquisició de les capacitats ha de ser una tasca pública impulsada per l'Estat i les institucions polítiques.

Exercici 2. Considerem la situació següent:

Després de l'avaluació final de segon de Batxillerat, el tutor d'una alumna, que és professor de Filosofia, proposa als seus pares que aquesta faci un cicle formatiu o s'incorpori immediatament al mercat laboral. El tutor justifica aquesta decisió dient que l'alumna ha tret unes notes molt pobres, que li agrada molt sortir i que, per tant, no tindrà la voluntat ni la capacitat per poder cursar un grau universitari. Els pares de la noia, que ja té 18 anys, decideixen que ha d'abandonar els estudis per posar-se a treballar. Atès tot això, se li ha de recomanar, a l'alumna, només aquesta sortida? El tutor i els pares han pres una decisió justa?

Com creieu que caldria respondre a aquesta pregunta des de la perspectiva de Plató (tal com la presenta en la República)? Per què? Com creieu que caldria respondre a aquesta pregunta des de la perspectiva de Martha C. Nussbaum (tal com la presenta en Creant capacitats: proposta per al desenvolupament humà)? Per què? Compareu els dos enfocaments filosòfics sobre la base d'aquest cas concret. [2 punts]

Des de la perspectiva de Plató la decisió és justa perquè es fonamenta en l'autoritat del tutor que és qui, en virtut del seu coneixement filosòfic, posseeix més saber sobre la naturalesa humana, l'ordre imutable de les Idees i el Bé.

El concepte de justícia en Plató es fonamenta en l'establiment d'un ordre polític jerarquitzat en tres classes socials (governants, guardians i productors) que estan determinades naturalment segons l'aspecte de l'ànima que sigui predominant en cada persona (respectivament, l'ànima racional, la irascible o la concupiscible). D'acord amb aquesta estratificació social, les persones tenen assignada una tasca social concreta (respectivament, governar, mantenir l'ordre social i defensar l'Estat, produir els béns i serveis), que és aquella per la qual estan més ben capacidades naturalment i en la qual han de ser educades des de la infantesa perquè la puguin dur a terme de la millor manera possible. Des d'aquesta perspectiva, el tutor ha detectat que en la noia predomina l'aspecte concupiscible (perquè sembla que té dificultats per entendre les idees i poder treure unes bones notes, no té gaire voluntat i li agrada sortir) i, per tant, ha de ser educada per formar part de la classe dels productors (ha d'estudiar un cicle formatiu o passar directament al món laboral). La noia haurà de limitar-se a fer adequadament la tasca que li correspon, sense interferir en la de les altres classes socials, i sempre respectant el principi que «el que és superior ha de dominar i governar el que és inferior» (la jerarquia es correspon amb l'ordre en què hem presentat les classes socials).

Des de la perspectiva de Martha C. Nussbaum, la decisió és injusta perquè, d'una banda, la justícia consisteix a assegurar per a cada una de les persones que formen part d'una societat un nivell mínim de llibertat a les deu «capacitats centrals». El resultat desitjat seria que totes i cada una de les persones estiguessin a disposició de poder, per elles mateixes, gaudir de les llibertats i tenir les oportunitats que els garanteixin una vida humanament digna. En la situació que analitzem, sembla que a la noia no se li ha proporcionat aquest llibertat mínim a les «capacitats centrals» que podria haver-li permès optar per totes les alternatives. S'és injust amb ella perquè, amb la decisió presa, es limiten les seves oportunitats sense haver valorat com el context social, polític, econòmic i cultural en què ha viscut ha afectat

el desenvolupament de les seves capacitats. A més, s'ha restringit impropriament la seva capacitat de decisió, que hauria de ser total, perquè ja té la majoria d'edat.

D'altra banda, per a Nussbaum, la justícia té relació amb la capacitat sensible dels éssers vius, aquella que els converteix en subjectes de plaer o dolor, així com amb les capacitats associades als seus afanys, desitjos i motivacions, és a dir, amb la seva capacitat de consciència i agència. Per tant, la injustícia apareix lligada, seguint l'ètica epicúria i l'utilitarista, al fet de poder patir dolor o frustració. En la situació que analitzem, la decisió és injusta perquè no s'han tingut en consideració quins són els desitjos i les aspiracions de la noia ni s'ha tingut en compte com s'han pogut modelar socialment les seves preferències i, d'aquesta manera, s'han pogut limitar les seves aspiracions (ha pogut aprendre que uns estudis superiors són una cosa inassolible per a les persones del seu gènere, raça o classe social).

Per actuar de manera justa amb ella, les institucions polítiques li haurien d'haver assegurat l'adquisició del llibertat mínim a cada una de les «capacitats centrals» que eren necessàries per aconseguir que pogués triar, efectivament, entre les diferents opcions possibles. Però, encara que no hagi estat així, només li correspon a ella la llibertat de decidir quina opció prefereix i amb quin funcionament. El tutor i els pares la poden aconsellar o informar, però no poden prendre la decisió per ella.

Plató i Nussbaum, què tenen en comú i en què es diferencien? Coincideixen en l'objectiu d'assolir una societat justa i procurar el bé comú de tota la població, però mentre que ell posa l'individu al servei de l'Estat, ella posa l'Estat al servei de l'individu.

Nussbaum, més d'acord amb l'ètica socràtica i la kantiana, defensa l'autonomia de la persona per determinar com ha de ser la seva vida. És un enfocament en què la igual dignitat de tot ésser humà és el fonament, lluny de qualsevol divisió social jeràrquica, en què no hi ha una capacitat específica i dominant, sinó que totes i cada una de les persones han de ser educades en les mateixes condicions perquè puguin assolir, per si mateixes, una bona qualitat de vida.

Per acabar, cal afegir que, en la idea de justícia de Nussbaum, la llibertat d'elecció i la defensa del pluralisme tenen un paper central que és suprimit en la idea platònica, on tot està dirigit i limitat des del coneixement inqüestionable dels governants.

Exercici 3. Considerem l'afirmació següent:

«Acumular béns de consum i riquesa financera és l'única cosa important si volem assolir una vida digna i feliç».

Indiqueu si esteu d'acord o en desacord amb aquesta afirmació i justifiqueu, amb raons, el punt de vista que voleu defensar. [2 punts]

No estic d'acord amb aquesta afirmació per diverses raons, que, ordenadament, aniré exposant i justificant a continuació.

En primer lloc, és cert que un dels valors predominants en la societat actual és l'afany de posseir la major quantitat possible de béns de consum i diners. De la mateixa manera, també està molt estesa la idea que amb diners es pot aconseguir tot el que desitgem. És això el que fa que la gent pensi que, amb diners i tenint de tot, podrem satisfereix totes les nostres necessitats i capricis i, per tant, podrem assolir una vida feliç. Els béns de consum i la riquesa material són només mitjans que ens poden facilitar la vida, però la seva possessió no comporta, per si mateixa, la nostra felicitat, i encara es pot justificar menys que ens puguin procurar una vida digna. Coneixem casos de gent que, amb una riquesa desmesurada, tenen una manera de viure indigna; per exemple, aquells que s'han enriquit a partir de pràctiques il·legals que perjudiquen greument la salut o el benestar de moltes persones, que humilien habitualment els seus semblants o els extorsionen per aconseguir augmentar la seva riquesa. A més, sovint, molta d'aquesta gent tampoc no és feliç i mai no se sent satisfeta, perquè els domina la cobdícia, el desig insaciable de seguir incrementant el seu patrimoni.

En segon lloc, que disposem de recursos materials no ens assegura la felicitat, perquè és possible que no sapiguem fer-ne un ús adequat o que els emprem, fins i tot, per a fins que puguin ser contraris a la nostra felicitat. Nussbaum ens assenyala que les situacions de desavantatge no depenen només dels nivells de renda, sinó d'aquelles capacitats que poden servir per convertir en funcionaments fèrtils l'ús dels recursos econòmics. Coneixem casos de persones pobres a qui ha tocat la loteria i, en molt poc temps, han perdut el que havien guanyat i són més desgraciades que abans i, també, casos de persones

que han malbaratat ingents quantitats de diners i recursos en addicions que han destrossat la seva salut física i mental, que els han portat a la més radical infelicitat.

Per acabar, que puguem tenir una vida feliç i digna, com afirmaria Nussbaum, depèn d'una diversitat d'elements (pluralitat) que no es pot reduir (irreductibilitat) a un únic factor (la possessió de riquesa material). La dignitat d'una vida té a veure amb els nostres deures amb nosaltres i amb els altres, amb una sàvia tria dels fins que cal seguir en una vida compartida respectuosament i solidàriament amb els nostres semblants. Els elements que proporcionen una vida feliç són diversos (serenitat, equilibri, autodomini, bona relació amb els altres, etc.) i requereixen una reflexió acurada de la qual tenim exemples en molts dels filòsofs de tots els temps. Perquè, com deia Epicur, «de l'abundor, en gaudeixen més dolçament aquells que menys la necessiten».

Glossari

Afiliació: Una de les capacitats centrals que consisteix en la capacitat de desenvolupar relacions socials positives, de conviure, de respectar els altres (i a nosaltres mateixos) i de tenir-hi empatia. Implica la protecció de la llibertat de reunió i d'expressió política, la defensa de la igualtat i la dignitat humanes i la no discriminació per raó de raça, sexe, orientació sexual, ètnia, casta, religió o origen nacional. Aquesta capacitat organitza les altres capacitats centrals i té predominança sobre aquestes.

Agència: Capacitat d'acció activa de les persones i els animals no humans.

Altres espècies: Una de les capacitats centrals que consisteix a poder viure una relació propera i respectuosa amb els animals, les plantes i el món natural.

Capacitats: Respostes a la pregunta *Què és capaç de fer o ser aquesta persona?* Aquestes respostes designen un conjunt d'oportunitats, usualment interrelacionades entre si, que estan a disposició de cada una de les persones que viuen en una societat en funció del seu context concret i que li permeten poder escollir i actuar.

Capacitats bàsiques: Facultats innates d'una persona que fan possible el seu posterior desenvolupament i formació. Constitueixen el seu equipament innat, un conjunt de facultats que poden ser potenciades o no, però això no és una cosa que estigui determinada pel seu ADN, sinó per les seves circumstàncies personals.

Capacitats centrals: Les deu capacitats principals definides per Nussbaum que concreten els àmbits de llibertat fonamentals que s'han de protegir si volem que la vida d'una persona, en el seu context social, econòmic i polític concret, pugui ser humanament digna.

Capacitats combinades: Capacitats que designen la totalitat d'oportunitats de les quals una persona disposa per poder escollir i actuar en la seva situació política, social i econòmica concreta. Per tant, fan referència a la combinació de les capacitats internes i les condicions socials, polítiques i econòmiques en les quals una persona pot triar com farà servir les seves capacitats internes.

Capacitats internes: Capacitats que fan referència a les diferents característiques d'una persona concreta. Això inclou els trets de la seva personalitat, les seves capacitats intel·lectuals i emocionals, el seu aprenentatge interioritzat i les seves habilitats de percepció i moviment. Són diferents de l'equipament innat de cada persona perquè són trets i aptituds entrenats i desenvolupats en interacció amb l'entorn familiar, polític, social i econòmic.

Conació activa: Aquella part dels éssers vius que té a veure amb els seus anhelos, afanyos, desitjos i motivacions.

Conseqüencialisme: Teoria filosòfica que serveix per determinar la correcció o no d'una acció ètica o política. Aquesta teoria parteix d'una determinada concepció del bé (que es pot identificar amb el plaer, la utilitat, etc.) i, a continuació, considera que una acció és correcta sempre que les seves conseqüències maximitzin aquest bé.

Control sobre el propi entorn: Una de les capacitats centrals que consisteix a poder participar de manera efectiva en les decisions polítiques que governen la nostra vida, a tenir dret a la participació política i a la protecció de la llibertat d'expressió i associació (*entorn polític*), a poder posseir propietats i ostentar drets de propietat en igualtat de condicions que la resta de les persones i a estar protegits legalment davant registres i detencions sense la necessària autorització judicial. En l'entorn laboral, consisteix a ser capaços de treballar com a éssers humans, exercint la raó pràctica i mantenint relacions valuoses i positives de reconeixement mutu amb la resta dels companys (*entorn material*).

Deontologisme: Teoria filosòfica que serveix per determinar la correcció o no d'una acció ètica o política. Aquesta teoria parteix d'una concepció del deure, que s'aplica com a fórmula universal i incondicional a qualsevol norma ètica o política, i considera que una acció és correcta només si s'ajusta estrictament a les normes establertes sota aquests principis i independentment de les seves conseqüències i les circumstàncies.

Desavantatge corrosiu: Situació o tret característic d'una persona que posa en perill o impossibilita l'exercici d'una capacitat. Per exemple, la violència de gènere posa en perill gairebé totes les capacitats, com la salut física, l'afiliació, la raó pràctica, etc.

Dignitat humana (o vida humanament digna): Noció de caire intuïtiu que no és del tot clara i que no es pot fer servir com si fos una cosa evident. Podem constatar que hi ha certes condicions de vida que proporcionen a les persones una vida que està d'acord amb la dignitat humana, mentre que n'hi ha d'altres que no ho fan.

Emocions: Una de les capacitats centrals que consisteix a poder sentir estima per coses i persones externes a nosaltres mateixos, a poder estimar a qui ens estima i es preocupa per nosaltres i a sentir dol per la seva absència. En general, consisteix a poder estimar, entristir-se, sentir enyorança, gratitud i indignació justificada, que no es malbarati el nostre desenvolupament emocional a causa de la por i l'ansietat.

Empoderament: Un dels objectius de l'enfocament de les capacitats. No tracta les persones com a subjectes passius, sinó que intenta proporcionar-los les eines perquè puguin assolir, per elles mateixes i en col·laboració amb els altres, si cal, els propòsits que es plantegin a la vida.

Fal·làcia del mesurament: Raonament incorrecte que ens porta a pensar que, quan una variable és més fàcilment mesurable, llavors aquesta ha de ser la principal o la més adient.

Funcionament: Realització activa d'una o més capacitats (la seva materialització), és a dir, és el fet de fer o ser a voluntat allò que vulguem.

Funcionament fèrtil: Funcionament que tendeix a afavorir també l'adquisició d'altres capacitats que hi tenen relació. Per exemple, l'educació facilita l'adquisició de gairebé totes les altres capacitats.

Integritat física: Una de les capacitats centrals que consisteix a poder moure's lliurement d'un lloc a un altre; el fet d'estar protegit d'atacs violents, incloent-hi les agressions sexuals i la violència domèstica; el fet de disposar d'oportunitats per a la satisfacció sexual i per a l'elecció en qüestions reproductives.

Joc: Una de les capacitats centrals que consisteix a poder riure, jugar i gaudir d'activitats recreatives.

Justícia social: Concepció de la justícia social de Nussbaum segons la qual el respecte a la dignitat humana obliga que totes les persones, sense excepció, hagin d'estar situades per sobre d'un llindar mínim ampli i específic en totes i cada una de les capacitats centrals.

Llibertat negativa: Concepció de la llibertat que pertany a la tradició del liberalisme polític i jurídic nord-americà d'acord amb la qual n'hi ha prou amb el fet que el govern no interfereixi en els assumptes de la ciutadania perquè els drets d'aquesta es considerin garantits.

Llibertat positiva: Concepció de la llibertat que proposa l'enfocament de les «capacitats» segons la qual els governs han de dissenyar polítiques públiques específiques que capaciten les persones perquè puguin ser lliures de fer i ser el que legítimament vulguin.

Llindar de capacitat combinada: Un dels objectius de l'enfocament de les capacitats. S'ha de fer possible que les persones disposin de prou llibertat per escollir i actuar (no es tracta d'aconseguir un funcionament determinat en elles). Aquest llindar s'ha d'assolir des d'un tracte igual per a totes les persones i amb el mateix respecte. Nussbaum rebutja la meritocràcia i defensa que qui més ajuda necessita per superar aquest llindar és qui més ajuda ha de rebre.

Mínim social: Indicador que l'utilitarisme pot fer servir per designar quin seria el mínim d'utilitat que s'hauria de garantir per a cada persona d'un país per evitar que hi hagués grans desigualtats socials.

Pluralisme: Teoria política que defensa el respecte per altres maneres de pensar i de viure diferents de la nostra sempre que s'ajustin als límits definits pel marc regulatiu democràtic establert.

Posició original: Situació hipotètica en què les persones, abans d'establir els termes del contracte social, ignoren quina serà la classe social, la riquesa, la raça i el sexe que tindran en l'ordre social futur. Concepte ideat per John Rawls en la seva *Teoria de la justícia*.

Preferències adaptatives: Tipus de preferències personals que són el resultat d'un procés pel qual algunes persones aprenen a no voler aquelles coses que la societat ha posat fora del seu abast, ja que consideren que aquests béns estan situats fora dels límits assolibles per a les persones del seu gènere, raça o classe social.

Producte interior brut: Valor de tots els béns i serveis produïts en un país al llarg d'un període de temps determinat. Permet mesurar el creixement econòmic i ha estat utilitzat erròniament, per l'enfocament tradicional, com a únic indicador de la prosperitat d'un país. La crítica de Nussbaum és que aquest indicador no té en compte com es distribueix la riquesa generada entre la població i que és reduccionista.

Qualitat de vida: Condicions de vida d'una persona definida per múltiples elements qualitativament distints (pluralitat) interrelacionats entre si i que no poden ser reduïts (irreducibilitat) a un valor únic (com per exemple, el PIB) sense ser desvirtuats.

Raó pràctica: Una de les capacitats centrals que consisteix en la capacitat de poder formar-nos una idea del bé i de poder reflexionar críticament sobre la planificació de la pròpia vida. Implica la protecció de la llibertat de consciència i d'observança religiosa. Aquesta capacitat organitza les altres capacitats centrals i té predominança sobre aquestes.

Salut física: Una de les capacitats centrals que consisteix a poder mantenir una bona salut, incloent-hi la salut reproductiva, a rebre una alimentació adequada i a disposar d'un lloc apropiat per viure.

Seguretat de la capacitat: Permanència en les persones de les capacitats assolides, que les puguin conservar en un futur i a resguard dels canvis del mercat o de les forces polítiques que siguin al poder.

Sentits, imaginació i pensament: Una de les capacitats centrals que consisteix a poder fer ús d'aquestes facultats (incloent-hi el raonament) d'una manera «veritablement humana», cultivada i formada per una educació adequada que impliqui almenys l'alfabetització i la formació matemàtica i científica bàsica, a poder-ne fer ús per a l'experimentació i la producció d'obres i actes religiosos, literaris i artístics, a poder fer ús de la pròpia ment en condicions protegides per les garanties de la llibertat d'expressió política i artística i per la llibertat de pràctica religiosa i a poder gaudir d'experiències plaents i evitar el dolor no beneficiós.

Teoria dels béns primaris: Teoria que el filòsof del segle xx John Rawls va exposar en la seva obra *Teoria de la justícia* (1971). En la versió simplificada que aporta Nussbaum afirma que «Un país és millor per a la seva ciutadania quan més recursos té, sempre que els distribueixi igualitàriament (o amb prou igualtat) entre totes les persones que hi viuen».

Teoria política normativa: Part de la teoria política que s'encarrega de fonamentar el que ha de ser en política.

Utilitarisme: Teoria ètica i política que posa com a fi de l'acció humana la utilitat, entenent per *utilitat* la màxima felicitat possible per al màxim nombre de persones i per *felicitat* el plaer o l'absència de dolor.

Utilitat total o mitjana: Indicador que l'utilitarisme fa servir per mesurar la qualitat de vida de les persones d'un país, entenent per *utilitat* la satisfacció de les preferències de cada persona (aquesta satisfacció produeix un conjunt de sensacions plaents).

Vida: Una de les capacitats centrals que consisteix en el fet de poder viure una vida humana de duració normal; no morir prematurament o abans que la pròpia vida es vegi tan reduïda que no valgui la pena de viure-la.

